

مرتضی محمودی^۱

چکیده

رہای کشورهای آسیای مرکزی از مدار حاکمیت کمونیستی اتحاد جماہیر شوروی فرستی را پدید آورد تا تعاملات فرهنگی، اقتصادی و سیاسی کشورهای رہا شده از حالت بسته به گسترده تبدیل شود. جمهوری اسلامی ایران از امتیازاتی برخوردار است کہ دیگران از آن بی‌بهره‌اند و به همین منظور فعالیت‌های فرهنگی و اقتصادی ایران به موازات توسعه و بسط روابط سیاسی براساس استفاده از فرصت‌های پدید آمده از همان روزهای آغازین استقلال این کشورها آغاز شد و تلاش‌های وسیع صورت گرفته در سالهای گذشته سبب گردیده تا تفاهم و دوستی بین این کشورها با جمهوری اسلامی ایران روبه گسترش گذارد. احیای پیوندهای دیرینه ایرانیان و مردمان آسیای مرکزی بطور اعم و تاجیکستان بطور اخص کہ از بطن ارزش‌های مشترک برخاسته می‌تواند در قالب یک گفت‌وگو رتالیستی، آنها را بهم نزدیک کند. تعمیق روابط ایران و تاجیکستان بویژه در زمینه انرژی خوشایند کشورهای غربی بویژه آمریکا نیست. به همین دلیل سعی می‌شود آن را منفی و نوعی جناح‌بندی کشورهای فارسی زبان جلوه دهند و بر این اساس بر واکنش تند سایر کشورهای منطقه آسیای مرکزی حساب باز کرده‌اند. اما سفر نمایندگان عالی رتبه دو کشور بوقوع پیوسته و مناسبات دو کشور در سطوح مختلف اقتصادی، فرهنگی آموزشی و سیاسی در حال گسترش می‌باشد. در این نوشته بر مؤلفه‌های فرهنگی و اقتصادی مناسبات دو کشور تأکید خواهد شد.

واژگان کلیدی: آسیای مرکزی، ایران، تاجیکستان، همکاری‌های دو جانبه، فرهنگ، اقتصاد

جمهوری اسلامی ایران در منطقه آسیای مرکزی از امتیازات فراوانی

بهره‌مند است کہ نخست بدان اشاره خواهد شد:

۱. دکتر مرتضی محمودی، عضو هیئت علمی و رئیس دانشکده علوم سیاسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز.

۱. امتیاز هم آئینی و هم‌کیشی

اکثریت جمعیت کشورهای آسیای مرکزی مسلمان هستند و حتی تاتارها که عمدتاً از مسلمانان بخش اروپایی اتحاد شوروی و سیبری هستند در آسیای مرکزی سکنی دارند. همچنین عمده‌ترین اقوام مسلمان این منطقه ازبکها، قزاقها، تاجیکها، ترکمن‌ها، قرقیزها، قراقالپاقها و نیز دونگنها هستند. با آنکه سالیان درازی حاکمیت کمونیستی، مسلمانان این منطقه را تحت حکومت و سیطره خود کشانده بود و مساجد آنان را به موزه و اصطبل تبدیل کرده بود ولی هرگز نتوانست اسلام را از باورهای مردم این مناطق بزداید. تعیین اسامی اسلامی برای فرزندان، رعایت آداب و رسوم مذهبی، پایبندی به عباداتی مثل روزه، نمونه‌هایی از این پایداری است.^۱

۲. امتیاز قرابت جغرافیایی

وجود مرز مشترک ۱۵۰۰ کیلومتری بین ایران و ترکمنستان، یکی از کشورهای آسیای مرکزی؛ راه اصلی و مسیری هموار برای ورود ایران به این منطقه محسوب می‌شود. این قرابت، امتیاز بی‌بدیلی برای ایران است که درک این امتیاز در میان رقبای فرهنگی ایران به وضوح مشهود است. ترکیه بی‌آنکه از این امتیاز بهره‌مند باشد صرفاً بر پایه امتیاز اشتراک زبانی توانسته است خود را در عرصه‌های فرهنگی این کشورها فعال سازد.^۲ برخورداری ایران از منابع انرژی برای تولید کالاهای واسطه‌ای و یا مصرفی که باعث شده تا نسبت به سایر کشورها از مزیت قابل توجهی برخوردار باشد، همچنین تجربه و مهارت‌های فنی ایران در زمینه اکتشاف، تولید و پالایش نفت و گاز و سدسازی برای تاجیکستان بسیار سودمند است.^۳ با توجه به اینکه تاجیکستان محصور در خشکی است، موقعیت جغرافیایی سرزمین ایران می‌تواند امکان دسترسی آن کشور را به دریای آزاد فراهم سازد. بعبارت دیگر تاجیکستان از طریق ایران می‌تواند با اروپا ارتباط پیدا کند و از سوی دیگر با استفاده از بنادر ایران به خلیج فارس و نقاط دیگر جهان دسترسی پیدا کند.^۴

۳. امتیاز اشتراکات فرهنگی - تاریخی

اشتراکات فرهنگی^۵ و تاریخی ایران با کشورهای منطقه آسیای مرکزی به گذشته‌های باز می‌گردد که کشورهای آن منطقه با ایران دارای سرنوشت مشترکی بوده‌اند. قلمرو جغرافیایی واحد^۶ در گذشته سبب گردیده بود که این کشورها رویکرد اقتباسی به فرهنگ و آداب و رسوم ایرانی داشته باشند به گونه‌ای که امروزه بسیاری از آداب و رسوم و سنت‌هایی که برخی از آنها حتی در ایران که پدید آورنده آنها بوده فراموش شده است، ولی در آسیای مرکزی پابرجا مانده است. فراوانی مشاهیر مشترکی که هم ایرانیان و هم تاجیکها، ترکمنها، قزاق‌ها و ازبک‌ها به داشتن آنان مفتخرند گونه دیگری از اشتراکات است. رودکی، فردوسی، بوعلی، شیخ نجم‌الدین کبری، فارابی، ابوسعید ابوالخیر، زمخشری، انوری ابیوردی، خوارزمی، خواجه یوسف همدانی، میرسید علی همدانی، کسای مروزی از مشاهیری هستند که ملل این منطقه هویت فرهنگی خود را مدیون ایشان می‌دانند. بسیاری از اقوام ساکن در این منطقه مسلمانند و اغلب بر مسلک حنفی‌اند و محبت اهل بیت (ع) را بر خود فرض می‌دانند. وجود میراث مکتوب و ارزشمند مشترک ما در کتابخانه‌ها و موزه‌های کشورهای آسیای مرکزی که در حوزه پژوهش از اعتبار بسیار بالایی برخوردارند خود گویای این اشتراکات است.^۷

۴. امتیاز اشتراکات زبانی با برخی از اقوام

مردم کشور تاجیکستان عموماً فارسی‌زبانند و تکلم به زبان فارسی دری در میان ایشان رواج کامل دارد. شعرای بسیار بزرگی همچون صدرالدینی عینی، گلرخسار و... از میان مردم تاجیک برخاسته‌اند و اشعار آنان در میان مردم ادب دوست آن خطه با استقبال مواجه شده است. بسیاری از اقوام ساکن در کشور ترکمنستان به ویژه در اطراف عشق‌آباد و مرو و همچنین در کشور ازبکستان و در شهرهای سمرقند و بخارا با زبان پارسی آشنا هستند، به گونه‌ای که وقتی یک ایرانی به شهر سمرقند و بخارا سفر می‌کند بی‌آنکه به زبان دیگری آشنا باشد می‌تواند با مردم آن دیار گفتگو کند. در قزاقستان و

قرقیزستان نیز برخی به زبان فارسی گفتگو می‌کنند. لازم به ذکر است که کلمات و لغات فارسی بسیاری وارد زبان بومی آن منطقه شده است.^۹

۵. امتیاز حضور ایرانیان مقیم

ایرانیانی که در آسیای مرکزی اقامت گزیده‌اند واسطه بسیار خوبی در جهت انتقال فرهنگ به شمار می‌آیند. مهاجرت این افراد به کشورهای آسیای مرکزی چه به صورت اختیاری و چه به صورت اجباری در چند دوره اتفاق افتاده است. برخی از آنان در دوران قاجار به این مناطق رفته‌اند و تقریباً بومی شده‌اند و برخی دیگر در زمان پهلوی اول یا پهلوی دوم به دلایلی به آن مناطق کوچیده‌اند و برخی نیز پس از انقلاب اسلامی راهی آن دیار شده‌اند. همه این افراد به ایرانی بودنشان مفتخرند و با شنیدن نام ایران بر خود می‌بالند. بسیاری از آنان با شنیدن نام و یادی از دیار خود اشک در چشمه‌پیشان حلقه می‌زند. حضور این افراد امتیاز بسیار بزرگی برای جمهوری اسلامی ایران در جهت توسعه فعالیت فرهنگی محسوب می‌شود. اگر چه بسیاری از ایشان از توانایی مادی و مالی گسترده‌ای برخوردار نیستند، ولی دارای توان فکری و اطلاعاتی مناسبی هستند تقریباً ایرانیان مقیم در این مناطق، برجستگی علمی و فکری فراوانی نسبت به متوسط جامعه‌ای که در آن زندگی می‌کنند، دارند.

۶. امتیاز تعاملات متقابل

فرهنگ ایرانی همواره در منطق مردم آسیای مرکزی قابل قبول بوده است و بی‌تردید این فرهنگ اصیل توان توسعه و انتشار را در این مناطق دارد.^{۱۰} بزرگداشت نوروز در پنج کشور آسیای مرکزی نشان از میزان تأثیرپذیری آنان از فرهنگ ایرانی دارد. فعالیت‌های فرهنگی کشورمان در مناطق مختلف جهان یک ضرورت است بویژه آنکه فعالیت فرهنگی، زمینه‌ساز مناسبی در جهت تسهیل روابط سیاسی نیز محسوب شود و تأثیرپذیری فعالیت فرهنگی از تغییر در روابط سیاسی همواره در پائین‌ترین سطح بوده

است، به همین دلیل پرداختن به ایجاد و ابقاء روابط فرهنگی، ضرورتی جدا نشدنی از زیست اجتماعی کنونی ما است^{۱۱}. بی‌تردید اهمیت ایران برای تاجیکستان بیش از اهمیت تاجیکستان برای ایران است. سفر ریاست جمهوری اسلامی ایران، آقای دکتر محمود احمدی نژاد به تاجیکستان بازتاب مثبتی میان مردم این کشور داشته است. مردم و احزاب تاجیکی ضمن پر رنگ کردن ثمرات این سفر معتقدند که ایران به خاطر مشترکات زبانی و فرهنگی بیش از هر کشور دیگری فرصت حضور در این کشور را داراست. اما باید توجه کرد که حتی احزاب سیاسی تاجیکستان بیش از هر چیزی به جاذبه‌های اقتصادی ایران توجه دارند و معتقدند که کمک‌های ایران به توسعه اقتصادی تاجیکستان باعث افزایش نفوذ ایران در این کشور شده است. پیش از سفر احمدی نژاد به تاجیکستان، یک هیات تجاری ۳۰ نفره عازم این کشور شده بود. از این رو می‌توان گفت تاجیک‌ها به ایران به عنوان سرزمین مادری خود نگاه می‌کنند. سرزمینی که نه تنها قادر است در توسعه اقتصادی این کشور نقش آفرین باشد بلکه می‌تواند از لحاظ فرهنگی نیز به عنوان یک مرجع به آن بنگرد. در سالیان پس از استقلال تاجیکستان بسیاری از ادیبان و هنرمندان ایرانی به تاجیکستان رفته و مراودات فرهنگی با هم‌تایان خود برقرار ساخته‌اند^{۱۲}. این مقاله در صدد است به دو سوال اصلی بپردازد:

۱. آیا خمیر مایه‌های اساسی در روابط دو کشور شاخصه‌های سیاسی است یا

مؤلفه‌های فرهنگی و اقتصادی؟

۲. جمهوری اسلامی ایران در منطقه آسیای مرکزی از چه امتیازاتی برخوردار و

بهره‌مند است؟

پیشینه رشد همکاری‌های دو جانبه

تاریخ، آداب و رسوم، سنن، زبان و مواریت مشترک نشان می‌دهد که دو کشور از یک درخت تناور فرهنگی تغذیه می‌کنند. تلاشهای ۷۴ ساله کمونیست‌ها در تغییر خط و زبان نتوانست این موارد مشترک را کمرنگ کند. پس از استقلال، مردم تاجیکستان خواستار

ارتباط با کشورهای فارسی زبان بویژه ایران بودند. فرهنگ مشترک دو کشور باعث شده است که مردم و روشنفکران تاجیک، ایران را کشور دوم خود بدانند و معتقدند تاجیکستان نقطه جدا شده‌ای از محدوده فرهنگی ایران است و طبیعتاً برقراری ارتباط فرهنگی از اولین خواسته‌های این گروهها بود.

پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی و تأسیس دولت‌های نوبنیاد در امپراطوری سابق که پانزده جمهوری را شامل می‌شد، مهمترین برآیند ائتلاف نیروهای چالشگر در استقرار نظامی نوین مبتنی بر ارزشهای تازه بوده است. در این میان فرهنگ از لحاظ تأثیر و عمق آن بر حیات سیاسی-اجتماعی ملتها، جایگاه ویژه‌ای داشته و دارد. هویت و ماهیت فرهنگی در منطق رقابت ناپذیری «جهانی شدن» این شرایط را بوجود آورده است که در گذر واقعیتی بنام جهانی شدن و آموزه‌های ناشی از این رهیافت احتمالاً کم‌رنگ و یا حتی از بین بروند. هویت و ماهیت فرهنگی ملیتهای شوروی بطور اعم و آسیای مرکزی بطور اخص، امروزه بر اثر سیاستهای «جهانی سازی» در حال محو شدن است و هنجارها و ارزشها در این جوامع در حال جابجایی با ارزشها و هنجارهای جوامع غربی‌اند و بدون توجه به تفاوت‌های فاحش ساختاری و ارزشی این جوامع با جوامع غربی، فرایند یکسان سازی فرهنگی دنبال می‌شود. احیای پیوندهای دیرینه ایرانیان و مردمان آسیای مرکزی بطور اعم و تاجیکستان بطور اخص که از بطن ارزشهای مشترک برخاسته می‌تواند در قالب گفتمان رئالیستی آنها را به یکدیگر نزدیک سازد. تاریخ آسیای مرکزی در برگزیده تاریخ ملت‌هایی است که از نظر ساختار سیاسی نیز با یکدیگر تفاوت‌هایی دارند. طبقه روشنفکر این کشورها پیش از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی در جهت تجدید حیات ملی می‌کوشیدند ضمن احیای سنت‌های ملی و آیین‌های کهن متعلق به مردم، آمیزه‌ای از ملیت‌گرایی و تجدد را احیاء سازند. موضوعی که درک ما را از فرایند تحولات اجتماعی و هویت فرهنگی نوین ساکنان این منطقه عمیق‌تر می‌کند، توجه به مفهوم انسان نوین غربی است. این مفهوم که اساس تئوریک فرایند هویت سازی جدید را برای مردم آسیای مرکزی به نمایش گذاشته، در دهه اخیر و به دنبال

خروج مردم این منطقه از زیر سلطه ابرقدرت شرق ارائه شده است. اما این تحولات اجتماعی و هویت نوین بدون لحاظ کردن فرهنگ و تمدن کهن این منطقه که هویت اصیل و اصلی مردمان آن را می‌سازد هرگز موفق نخواهد شد. بنابراین ایران و اسلام که از بسیاری جهات مادر هویت اصیل آنان محسوب می‌گردد زمینه‌های فراوانی برای احیای مناسبات کهن خود با کشورهای آسیای مرکزی و در گسترش هویت نوین و جهت دادن به آن دارا می‌باشد. لذا نخست به همکاری‌های دو جانبه دو کشور در زمینه تقویت ارتباطات فرهنگی می‌پردازیم و سپس به مناسبات اقتصادی ایران و تاجیکستان خواهیم پرداخت.

الف. روابط فرهنگی ایران و تاجیکستان

در تاریخ، برخورد تمدنی با تمدنی دیگر و غلبه یکی و شکست دیگری، بسیار روی داده است. اما در چنین اوضاعی گاهی تمدنهای مغلوب ولی ریشه‌دار و بزرگ استواری و مقاومت حیرت‌انگیزی از خود نشان داده‌اند، تا جایی که تمدن غالب را دچار دگرگونی و تغییر بنیادین کرده‌اند. به عنوان نمونه، می‌توان به هجوم مکرر اقوام ترک و مغول به سرزمینهای تاجیکستان و ایران اشاره کرد که تمدن کهن آنها متأثر از تمدن ایرانی شده آنچنانکه آنها هم این تأثیر را پذیرفته‌اند. در آغاز دوره اسلامی عناصر بنیادین تمدن ایرانی، انکار می‌شد، ولی تمدن نیرومند عهد ساسانی، از درون بدان وارد شد و با قابلیت‌های ویژه خود، عربیت را به پایه تمدن جهانی اسلامی رساند و آن را بسیار نیرومند و استوار ساخت. در چنین وضعیتی نتیجه این است که به هنگام برخورد تمدنها، نخست عنصر ملی در نموده‌های بیرونی حل می‌شود و سنتز آنها تمدنی نوین است. در این حالت، کمیت به کیفیت تبدیل می‌شود و آنچه میان تمدنها باقی می‌ماند تمدنی نوین است^{۱۳}. چنین است وضعیت اجزای تمدن زرتشتی در رسوم و نامهای امروز تاجیکی که ریشه در تمدن حوزه‌های ملی دارد. تمدن ملی نباید در سرای سنتی خود محدود و در بسته بماند. زیرا در این حالت، عقب ماندن از تمدن بشری را در پی خواهد داشت. از سوی

دیگر، حفظ چهره ملی به منزله حراست از بنیادهای معنوی، اخلاقی و اجتماعی جامعه است. در این حالت دو راهه و بینابین است که برخورد و گفتگوی تمدن وقوع می‌پیوندد. در وضعیت کنونی جهانی تمدن سنتی، بر تجارب گذشته ملی تکیه دارد و تمدن جهانی با تکیه بر عناصر همگانی تمدن بشری رو به سوی امروز و فردا دارد. تکیه به گذشته، اساس و شرط نگهداری اصالت نژادی و فرهنگی در تمدن است، اما افراط در آن نیز به عقب ماندگی و تحجر می‌انجامد. تنظیم این مناسبات به امکانات و درجه انعطاف‌پذیری سیاست دولتها بستگی دارد^{۱۴}. روابط فرهنگی ایران و تاجیکستان پس از پیروزی انقلاب اسلامی وارد مرحله تازه‌ای شد. جمهوری اسلامی ایران نخستین کشوری بود که استقلال تاجیکستان را به رسمیت شناخت و سفارت خود را در پایتخت این کشور در روز ۲۱ ژانویه ۱۹۹۲ در شهر دوشنبه بطور رسمی افتتاح نمود. به این مناسبت یک هیئت بلند پایه سیاسی و فرهنگی ایران را به ریاست نماینده ویژه رئیس‌جمهور و معاون وزیر امور خارجه وقت ایران، به جمهوری تاجیکستان اعزام شدند. از همان زمان تبادل هیأت‌های بلند پایه بین دو کشور و امضای توافقنامه‌های متعدد موجب گسترش روابط دو کشور گردید. مجسمه فردوسی در قلب شهر دوشنبه جایگزین مجسمه لنین شد. پرواز هوایی دوشنبه - تهران افتتاح شد. رهبران بلند پایه هر دو کشور در تهران و دوشنبه دید و بازدید به عمل آوردند و قراردادهای تفاهم‌نامه‌های مهمی منعقد شد. متقابلاً در آخر ماه ژوئن سال ۱۹۹۲ یک هیئت بلند پایه به ریاست رئیس‌جمهور وقت تاجیکستان رحمان نبی اف به ایران سفر نمود. در این سفر میان تاجیکستان و ایران پنج سند به امضا رسید که دو سند آن مربوط به همکاری‌های علمی و فرهنگی بود. در ماه فوریه سال ۱۹۹۲ به مناسبت سالگرد پیروزی انقلاب اسلامی ایران و در ماه مارس همان سال به مناسبت جشن نوروز در شهر دوشنبه نمایش کتابهای ایرانی دائر گردید. متقابلاً در پنجمین نمایشگاه بین‌المللی کتاب که در ماه می سال ۱۹۹۲ در شهر تهران دائر گردید یک هیئت ۲۳ نفره فرهنگیان تاجیکی شرکت نمودند و بهترین کتابهایی که طی چند سال اخیر توسط نشریات گوناگون تاجیکستان^{۱۵} چاپ شده بودند به نمایش گذاشته

شدند. همچنین در ماه آوریل سال ۲۰۰۲ یک گروه ده نفره از فرهنگیان تاجیک در پانزدهمین جشنواره بین‌المللی کتاب تهران شرکت نمودند. در طول این سالها بسیاری از ادیبان تاجیک و ایرانی از ایران و تاجیکستان دیدن کرده‌اند^{۱۶}. در ماه آگوست سال ۱۹۹۲ در شهر دوشنبه فروشگاه کتاب انتشارات بین‌المللی «الهدی» افتتاح گردید که واقعه مهمی در حیات فرهنگیان تاجیک بود. در ترغیب آثار اهل علم و ادب ایران در تاجیکستان، روزنامه‌های «معارف و مدنیت»، «گازیته معلمان»، «آموزگار»، «مدنیت تاجیکستان»، «ادبیات صنعت»، «تاجیکستان سویتی»، «تاجیکستان شوروی»، «جمهوریت»، «کم شمال تاجیکستان»، «جوانان تاجیکستان»، «سامان»، «پیوند»، «همراز» و مجله‌های «ندای شرق»، «ارمغان»، «معرفت»، «ادب»، «مردم گیاه» و غیره نقش مهم دارند.

در سال ۱۹۹۶ در چهارمین دوره آزمون «کتاب سال» ایران، رمان «فردوسی» ساتم الغزاده عنوان «کتاب سال» را دریافت نمود. همچنین آثار عبدالرحمن جامی، پژوهش اعلاخان افصح زاده در سال ۲۰۰۲ و کتاب «واژه‌نامه فارسی میانه» نوشته دکتر سیم‌الدین‌اف در سال ۲۰۰۲ در جمهوری اسلامی ایران کتاب سال اعلام گردیده‌اند. کتاب علی اصغر شعر دوست هم تحت عنوان «چشم‌انداز شعر امروز تاجیک» از سوی وزارت فرهنگ تاجیکستان بهترین کتاب سال ۱۹۹۸ اعلام گردید. روابط هنری دو کشور هم فرهنگ و همزبان تاجیکستان و ایران در رشته‌های موسیقی و تئاتر و سینما^{۱۷} عمدتاً براساس برگزاری جشنواره‌ها و سفرهای گروهی و فردی هنرمندان به کشورهای همدیگر و مکاتبات میان آنها صورت می‌گیرد^{۱۸}. همه این سفرهای هنری و دید و بازدیدهای هنرمندان نقش خوب و مهمی در گسترش دوستی و همکاری تاجیکستان و ایران داشته و دارند.

در گسترش روابط فرهنگی و تحکیم بخشیدن به دوستی و همکاری میان فرهنگ ایران و تاجیکستان نهادهای فرهنگی ایران از قبیل رایزنی فرهنگی سفارت جمهوری اسلامی ایران در تاجیکستان، پژوهشگاه فرهنگ فارسی تاجیکی، انتشارات «پیوند»،

فروشگاه انتشارات بین‌المللی «الهدی» در تاجیکستان نقش بسزایی داشته‌اند.

رایزنی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در تاجیکستان در طول سالهای فعالیت خود خدمات ارزنده‌ای برای اهل فرهنگ تاجیکستان و ایران داشته است. با ابتکار این کانون فرهنگی، تاجیکان با دستاوردهای فرهنگی ایران و ایرانیان با دستاوردهای فرهنگی تاجیکستان بهتر و بیشتر آشنایی پیدا نموده‌اند.^{۱۹}

به منظور آموزش و تحقیق گویشهای زبان فارسی تاجیکی در سال ۱۹۹۴ با مساعدت معاونت آموزشی و پژوهشی وزارت امور خارجه جمهوری اسلامی ایران و همکاری پژوهشگاه زبان و ادبیات رودکی، فرهنگستان علوم تاجیکستان در شهر دوشنبه پژوهشگاه فرهنگ فارسی تاجیکی تأسیس یافت.^{۲۰} سفارت جمهوری اسلامی ایران هم در تاجیکستان در رشد روابط فرهنگی دو کشور نقش بسزایی دارد. با کوشش این سفارت کتابخانه‌هایی در شهرهای دوشنبه، خجند، کولاب، خاروغ، کانی بادام، پنجکنت و استروشن (اوراتپه) و اتاقهای ایران در دانشکده ادبیات دانشگاه دولتی ملی تاجیکستان و دانشگاه دولتی خجند تأسیس یافته و آرامگاههای استاد رودکی (در شهر پنجکنت) میر سید علی همدانی (در شهر کولاب) و تعدادی مسجد در نواحی مختلف تاجیکستان ترمیم گردیدند. از طریق این سفارت همچنین به پژوهشگاههای فرهنگستان علوم تاجیکستان و مراکز آموزش عالی تاجیکستان چندین هزار جلد کتاب در رشته‌های گوناگون علمی اهدا گردیده است.

برگزاری سمینار بین‌المللی علمی «دولت و تمدن سامانیان» در شهر دوشنبه و مجمع علمی «تمدن، تاریخ و فرهنگ سامانیان» در شهر مشهد به مناسبت ۱۱۰۰ سالگی تأسیس دولت سامانیان با همکاری بنیاد فرهنگ تاجیکستان و دیگر نهادهای فرهنگی تاجیکستان و چاپ کتاب زیبای «سامانیان و احیای تمدن فارس تاجیکی» در دو جلد جداگانه با حروف فارسی و کریلی که حاوی مقالات دانشمندان تاجیک است همچنین نشر مجله «ارمغان» با همکاری بنیاد فرهنگ تاجیکستان با خط کریل و غیره از دیگر کارهایی است که سفارت جمهوری اسلامی ایران در تاجیکستان انجام داده است.

در سفر رسمی رئیس جمهور تاجیکستان امامعلی رحمان اف، به ایران که در ژوئن سال ۱۹۹۵ انجام پذیرفت سفارت جمهوری تاجیکستان در جمهوری اسلامی ایران افتتاح یافت و میان دو کشور ۸ توافقنامه مهم دیگر به امضا رسید. در دسامبر سال ۱۹۹۶ هنگام سفر معاون اول رئیس جمهور ایران حسن حبیبی، به تاجیکستان، ۱۱ تفاهم‌نامه مختلف از جمله همکاری‌های فرهنگی به امضا رسیده است.

هنگام سفر یک هیئت بلند پایه ایرانی به ریاست هاشمی رفسنجانی رئیس جمهور وقت در ماه می سال ۱۹۹۷ میان این دو کشور ۸ سند مهم به امضا رسیده است. همچنین در سومین سفر رئیس جمهوری تاجیکستان به ایران در ماه دسامبر سال ۱۹۹۸ سندهای مهمی شامل گسترش مناسبات دوستی و همکاری‌های متقابل سودمند بین جمهوری اسلامی ایران و جمهوری تاجیکستان به امضا رسیده‌اند. سفر رسمی سید محمد خاتمی، رئیس جمهوری اسلامی ایران، به جمهوری تاجیکستان در ماه می سال ۲۰۰۲ بر روابط همه جانبه این دو کشور هم فرهنگ و هم‌زمان تأثیر عمیقی گذارد. هنگام این سفر اعلامیه مشترک جمهوری تاجیکستان و جمهوری اسلامی ایران پیرامون گسترش مناسبات دو جانبه به امضا رسید که در بخش فرهنگی آن چنین آمده است:

”طرف‌ها با در نظر گرفتن عمومیت میراث فرهنگی، همکاری‌های خود را در بخش آموزش، نشر و حفظ این میراث ادامه می‌دهند. این همکاری رابطه‌های بین دانشگاه‌ها، مؤسسات آموزش عالی، مراکز تحقیقاتی و تکنولوژیک، اجرای طرح‌ها و پروژه‌های تحقیقاتی مشترک و مبادله استادان و دانشجویان، کمک هزینه تحصیلی و بخش‌های دیگر را فرا خواهد گرفت. طرف‌ها همکاری‌های خود را در زمینه صدا و سیما و رسانه‌های خبری گسترش خواهند داد.“ سفرهای مکرر هیئت عالی رتبه دو کشور و امضای اسناد مهم، تحکیم دوستی و همکاری، امکاناتی فراهم آوردند که میان نهادهای فرهنگی نیز چندین توافقنامه همکاری به امضا رسید. از قبیل توافقنامه میان وزارت علوم تحقیقات و فناوری جمهوری اسلامی ایران با وزارت معارف جمهوری تاجیکستان، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی ایران و اتحادیه نویسندگان تاجیکستان، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی

ایران و وزارت فرهنگ جمهوری تاجیکستان، صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران و تاجیکستان، بنیاد فرهنگی تاجیکستان و کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان ایران، انتشارات «سروش» ایران و بنیاد فرهنگ تاجیکستان، کتابخانه ملی ایران با دانشکده هنر تاجیکستان و غیره.

روابط فرهنگی ایران و تاجیکستان در قالب برگزاری سمپوزیوم و سمینارهای مشترک، شرکت نمایندگان اهل علم و ادب و هنر این دو کشور در سمپوزیم و سمینارهای علمی، جشنواره‌های هنری فیلم، تئاتر، موسیقی، همچنین چاپ و نشر آثار علمی و ادبی، سفرهای گروهی و فردی فرهنگیان به کشورهای همدیگر بوده است. چنانکه طی چند سال اخیر با ابتکار فرهنگیان دو کشور ایران و تاجیکستان هزاره «شاهنامه» حکیم ابوالقاسم فردوسی، ۶۸۰ سالگی میر سیدعلی همدانی، ۶۷۵ سالگی شیخ کمال خجندی به طور مشترک تحلیل گردید و چندین سمپوزیوم و سمینار بین‌المللی از جمله سمپوزیوم بین‌المللی «دولت و تمدن سامانیان» به مناسبت جشن ۱۱۰۰ سالگی دولت سامانیان در تاجیکستان و ایران برگزار گردیده است.^{۲۱} بنابراین پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی، همکاریهای فرهنگی-علمی میان دو کشور رو به گسترش بوده که علاوه بر موارد فوق می‌توان به موارد ذیل هم اشاره نمود:

۱. برگزاری مشترک فستیوال موسیقی ماورالنهر؛^۲ انتشار مجموعه ادبیات معاصر تاجیکستان؛^۳ تبادل گروههای موسیقی و تئاتر دو طرف؛^۴ اعزام مرمت کار برای طی دوره آموزش آثار قدیمی و نسخه‌ای؛^۵ راه‌اندازی کالج انفورماتیک؛^۶ تسهیل اعطای بورس‌های آموزشی برای دوره‌های تحقیقات عالی به دانشجویان برجسته تاجیک؛^۷ ارائه فرصتهای تحقیقاتی و آموزشی به دو طرف؛^۸ افتتاح بخش مطالعات و تحقیقات در وزارت خارجه تاجیکستان به کمک وزارت خارجه ایران؛^۹ افتتاح ساختمان جدید پژوهشگاه ادب فارسی و تاجیکی؛^{۱۰} افتتاح سمینار بزرگداشت مقام آدم الشعرا خواجه عبدالله رودکی در شهر پنجکنت؛^{۱۱} اعطای جوایز به هنرپیشگان تاجیکی؛^{۱۲} اعطای فهرست نسخه‌های خطی موجود در تاجیکستان و...^{۲۲}

همگرایی چند جانبه سه کشور فارسی زبان

پس از استقلال یافتن تاجیکستان و روی کار آمدن حکومت مردمی در افغانستان، یکی از مهمترین رویکردهای جمهوری اسلامی ایران در زمینه سیاست خارجی، گسترش مناسبات با کشورهای همسایه فارسی زبان بود. از این نظر جمهوری اسلامی ایران توجه خاصی به کشورهایی دارد که نقاط مشترکی با ایران دارند. این نقاط مشترک می‌توانند زمینه‌ساز برقراری پیوندهای سازنده در قالب روابط دو جانبه و چند جانبه باشند. به نظر می‌رسد تقویت روابط با کشورهای فارسی زبان در این مقوله جای می‌گیرد. دعوت ایران از دو کشور فارسی زبان افغانستان و تاجیکستان برای شرکت در کنفرانس سران سه کشور در تهران و متعاقباً سفر رئیس جمهوری ایران به شهر دوشنبه برای شرکت در کنفرانس سران سه کشور در چارچوب اولویتهای سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران قابل ارزیابی است. در نشست مزبور که با حضور رؤسای جمهوری ایران، تاجیکستان و افغانستان برگزار شد تأکید زیادی بر همکاری میان این سه کشور بر مبنای مشترکات فرهنگی و تاریخی به عمل آمد. از طرف دیگر، سه کشور کمیسیون سه جانبه‌ای را تأسیس کردند که سالی دو بار تشکیل جلسه خواهد داد تا زمینه‌های مناسب برای همکاری‌های سه جانبه را مورد بررسی قرار دهد. ایده برقراری همکاری‌های سه جانبه میان سه کشور ایران، افغانستان و تاجیکستان از زمان فروپاشی شوروی سابق، مورد توجه دولتمردان جمهوری اسلامی ایران قرار گرفت. در واقع، پایان جنگ سرد باعث شد تا زمینه‌های مناسبی برای برقراری و بسط روابط فرهنگی با تأکید بر زبان فارسی میان سه کشور مذکور به وجود آید. بر این اساس، مقام‌های ایرانی و از جمله آقای ولایتی، وزیر امور خارجه وقت ایران به مذاکره با طرف‌های افغانی و تاجیکی پرداختند، اما شرایط خاص افغانستان در آن زمان و وضع بی‌ثبات تاجیکستان به دنبال استقلال آن کشور باعث شد تا این مذاکرات به نتیجه مطلوب نرسد. در سال‌های اخیر و با توجه به ایجاد ثبات نسبی در کشورهای مذکور، ایران بار دیگر ایده همکاری‌های سه جانبه را مطرح کرده است، به ویژه اینکه رویکرد کنونی سیاست خارجی ایران بر گسترش روابط با

کشورهای جهان شرق و تعمیق روابط با کشورهای همسایه تأکید می‌کند. بر این اساس، ایران در ۲۶ دی ماه ۱۳۸۴ از رؤسای جمهور کشورهای افغانستان و تاجیکستان دعوت کرد تا برای مذاکرات سه جانبه و بررسی موضوعاتی همچون همکاری‌های اقتصادی، تشکیل بازار مشترک و کاهش نرخ سود گمرکی در تهران گرد هم آیند، تأکید رئیس جمهوری ایران به ویژه بر تقویت پیوندهای فرهنگی میان سه کشور افغانستان، تاجیکستان و ایران بوده است که می‌تواند برگسترش مناسبات میان سه کشور و برقراری اتحادی سه گانه کمک کند. در این رابطه، رئیس جمهوری ایران در دیدار با سعدالله خیرالله یف، رئیس مجلس تاجیکستان در تهران، اجرای طرح‌های موجود برای اتصال شبکه‌های حمل و نقل میان کشورهای فارسی زبان را یکی از راه‌های تقویت پیوندهای فرهنگی و تاریخی میان این کشورها دانست. با این حال و علی‌رغم ابراز تمایل مقام‌های سه کشور، عملاً اولین اجلاس سران کشورهای افغانستان، تاجیکستان و ایران برگزار نشد^{۲۳}. قرار بود این اجلاس با حضور آقای امامعلی رحمانف، رئیس جمهوری تاجیکستان، آقای حامد کرزای، رئیس جمهوری افغانستان و آقای محمود احمدی‌نژاد، رئیس جمهوری ایران در دی ماه ۱۳۸۴ در تهران تشکیل شود. لغو سفر حامد کرزای به ایران تنها چند روز قبل از برگزاری اجلاس، دلیل اصلی عدم تشکیل آن بود. مقام‌های افغانی علت لغو سفر رئیس جمهور افغانستان به ایران را خرابی هوا و برخی مشکلات فنی و تکنیکی ذکر کردند.

در حالی که بعضی کارشناسان فشارهای آمریکا و نگرانی افغانستان از موضعگیری‌های ایران در قبال برنامه هسته‌ای خود را یکی از دلایل بالقوه لغو چنین سفری دانستند، زیرا که نزدیکی مواضع ایران و افغانستان می‌توانست بر برگزاری کنفرانس لندن برای افغانستان تأثیرات نامطلوبی داشته باشد. به دنبال عدم برگزاری نشست کشورهای فارسی زبان در تهران، مقام‌های سه کشور با هدف تقویت سه جانبه در دوشنبه پایتخت تاجیکستان گرد آمدند. قبل از آن و در حاشیه اجلاس شانگهای نیز رؤسای جمهوری اسلامی ایران و تاجیکستان با یکدیگر دیدار و بر تعمیق روابط

کشورهای فارسی زبان تأکید نموده بودند. در اجلاس سه جانبه سران کشورهای فارسی زبان در اوایل مرداد ۱۳۸۵ در شهر دوشنبه، همکاری‌های سه جانبه در زمینه مبارزه با تروریسم و قاچاق مواد مخدر، راه‌های گسترش همکاری مشترک سه جانبه درباره انرژی، حمل و نقل و مسائل فرهنگی مورد تبادل نظر قرار گرفت.

در پایان دیدار یک روزه میان رؤسای جمهور سه کشور افغانستان، تاجیکستان و ایران، پنج سند همکاری سه جانبه به امضا رسید. از طرف دیگر، رؤسای سه کشور از تأسیس کمیسیون مشترکی خبر دادند که بر گسترش همکاری‌های سه جانبه اقتصادی متمرکز خواهد بود و قرار است اولین نشست این کمیسیون مشترک در پائیز سال جاری در شهر کابل پایتخت افغانستان برگزار شود^{۲۴}. یکی از تصمیمات مهم اجلاس سران در دوشنبه امضای سندی درباره «آیین نامه شورای هماهنگ سازی بین دولتی مسیرهای حمل و نقل بین‌المللی» بود که زمینه لازم را برای توسعه همکاری‌های سه کشور در زمینه حمل و نقل فراهم خواهد کرد. سران سه کشور مذکور در این اجلاس، علاوه بر این، بر طرح و برنامه‌ریزی سه جانبه در زمینه آموزش و پرورش و تبادل هیأت‌های علمی، فرهنگی ادبی، هنری و ورزشی تأکید کردند. همچنین موضوع بازسازی افغانستان و پشتیبانی ایران و تاجیکستان از آن در این مذاکرات مطرح شد و در بیانیه نهایی سه کشور نیز بازتاب یافت. از جمله دیگر طرح‌هایی که در دیدارهای بین رؤسای جمهور این سه کشور مطرح شد، پیشنهاد ایران در زمینه تأسیس یک تلویزیون مشترک فارسی زبان بود که مورد استقبال مقام‌های تاجیکی و افغانی نیز قرار گرفت، ولی هنوز جزئیات آن و یا چگونگی همکاری‌های سه کشور در این باره منتشر نشده است^{۲۵}.

یکی از مهمترین بخش‌های مذاکرات سه جانبه میان سران ایران، افغانستان و تاجیکستان در دوشنبه، گسترش همکاری‌های اقتصادی و همکاری در بخش نفت و انرژی بود. آقای احمدی‌نژاد، رئیس جمهوری در بازگشت از تاجیکستان بر این امر تأکید فراوان نمود. پیشتر در ژانویه ۲۰۰۶، وزیرای انرژی ایران، تاجیکستان و افغانستان در زمینه انجام پروژه‌های مشترک در بخش انرژی مذاکراتی انجام داده بودند. بحث عمده در

این مذاکرات انتقال انرژی برق از طریق تاجیکستان به افغانستان در قالب پروژه سنگ توده ۲- بود که به امضا مقام‌های ایران و تاجیکستان رسیده است. براساس این توافق بود که وزرای انرژی سه کشور توافقنامه‌ای را در زمینه همکاری‌های سه جانبه در بخش انرژی با یکدیگر به امضا رساندند.

ب. روابط اقتصادی ایران و تاجیکستان

روابط ایران با تاجیکستان سابقه‌ای بیش از ۱۶ سال ندارد. تاجیکستان با برقراری آشتی ملی و دعوت از احزاب مخالف برای سهمیم شدن در قدرت، پروسه مهمی از بحران مشروعیت و توزیع را پشت سر گذاشته است. ایران نیز پس از برقراری آرامش در تاجیکستان سعی کرد تا روابط خود را با دولت مرکزی تحکیم بخشد. پس از این گشایش، ایران فعالیت‌های تجاری و عمرانی خود در تاجیکستان را گسترش داد و این روند تاکنون نیز ادامه دارد. براساس گزارش‌های موجود، ایران یکی از صادرکنندگان عمده مواد غذایی و نیز مصالح ساختمانی به تاجیکستان و در عین حال از واردکنندگان پنبه و آلومینیوم این کشور است. امروز ایرانیان ۴۵ بنگاه تجاری، مؤسسه، کارخانه و شرکت مهندسی تولیدی در تاجیکستان دارند. از آغاز استقلال تاجیکستان تا امروز، ۱۵۰ سند همکاری در زمینه‌های مختلف بین دو کشور امضاء شده است. با مروری گذرا می‌توان به عمق تاریخ تحولات اقتصادی و ارتباطات سودمند ایران و تاجیکستان در آخرین دهه هزاره دوم پی برد.

با فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی، جمهوری اسلامی ایران فرصت‌های جدیدی در منطقه آسیای مرکزی^{۲۶} بطور اعم و تاجیکستان به طور اخص پیدا نمود که توانست به منافع ملی اش کمک نماید. این منافع بر پایه موقعیت محوری و ژئواستراتژیک ایران در منطقه^{۲۷} با برخورداری قابل ملاحظه از نفت و گاز و همسایگی با کشورهای مهم منطقه و داشتن هزاران کیلومتر ساحل در امتداد خلیج فارس قابل توجه بوده است. ایران همیشه از نظر استراتژیک موقعیت مهمی را داشته است به طوری که بر سر راه اتصال

آسیای مرکزی و قفقاز قرار گرفته و توانایی اتصال آسیای مرکزی را به خلیج فارس دارد.^{۲۸}

با این موقعیت جغرافیایی استراتژیک، ایران می‌تواند نقش ژئوپلیتیک خود را بعنوان ایجاد پلی بین جهان خارج و آسیای مرکزی بطور اعم و تاجیکستان به طور اخص ایفا نماید. با در نظر گرفتن چنین موقعیتی، ایران سیاست منطقه‌ای خود را در شرایط و مناسبات ارتباط و همکاری تنظیم کرده است. همان طوری که معاون وزیر خارجه وقت، عنوان نموده بود که ایران همکاری را به عنوان محور اساسی برای کمک به کشورهای آسیای مرکزی خصوصاً تاجیکستان جهت خارج شدن از حالت جمهوری استعمار شده بوسیله اتحاد شوروی سابق بعنوان مکانی با اقتصاد وابسته و تبدیل به کشوری مستقل با وضع اقتصادی خودکفا انتخاب کرده است.^{۲۹} این همکاری‌ها می‌توانست در حوزه اقتصاد، سیاست و فرهنگ صورت پذیرد که در اینجا به حوزه همکاری‌های اقتصادی خواهیم پرداخت:

در سالهای پس از استقلال کشورهای آسیای مرکزی، کانون اصلی سیاست خارجی ایران بر روی مسئله اقتصادی متمرکز شده بود و در این راستا تلاش نمود تا اقتصاد نوینی را در چارچوب مناسبات با سازمان همکاری اقتصادی (اکو) در منطقه مستقر نماید.^{۳۰} اکو در اصل شامل سه کشور ترکیه، پاکستان و ایران بوده است.^{۳۱} در سال ۱۹۹۲ با داخل شدن ترکمنستان، قزاقستان، قرقیزستان، تاجیکستان، آذربایجان و افغانستان در آن، این سازمان همکاری‌های اقتصادی خود را توسعه داده است به طوری که در فوریه همان سال اولین نشست سران اکوی توسعه یافته در تهران برگزار شد.^{۳۲} دغدغه اصلی این سازمان رشد همکاری ایجاد شده بود. اعضای اکو، افزایش حجم تجارت متقابل و توسعه پروژه سرمایه‌گذاری مشترک و همچنین توسعه زیرساختهای گاز و نفت و حمل و نقل و رشته‌های ارتباطی را طراحی کردند. نیاز برای همکاری منطقه‌ای مبرم بود و اکو توانست بعنوان یک راهنمای مؤثر اقتصادی در منطقه اقدام کند.^{۳۳}

ایران به عنوان عضو مؤثر اکو نقش ممتازی را خصوصاً در ترقی همکاری بین اعضای آن ایفا می‌نماید. ایران همچنین انتظار دارد که کشورهای آسیای مرکزی یک معنا و جهت جدیدی به هدفها و فعالیت‌های اکو بدهند. بعلت وجود منابع عظیم و قابل توجه نفت و گاز در آسیای مرکزی در حقیقت این منطقه یکی از مهمترین قدرتهای اقتصادی جهان است. برای یک کشور منطقه‌ای مثل ایران، همکاری و طرح یک سیاست استراتژی شفاف برای اکتشاف نفت و گاز، حمل و نقل آن در این حوزه‌ها عملی عاقلانه است. ایران می‌تواند در توانایی تولید نفت جمهوری‌های منطقه همکاری و تعاون داشته باشد و این همکاری می‌تواند در محدوده پیکره یک سازمانی مثل اکو باشد^{۳۴} بعلاوه ایران با تسهیل نمودن ارتباطات تجاری و ایجاد جاده‌های هوایی، زمینی و دریایی می‌تواند نقش مؤثری را در تشویق همکاریهای اقتصادی منطقه‌ای ایفا کند.

مقامات رسمی ایران تأکید می‌کنند که گسترش خطوط هوایی بین ایران و کشورهای آسیای مرکزی، توسعه راه آهن، و سرمایه‌گذاری در تسهیلات بندری می‌تواند برای تحقق رشد اقتصادی آسیای مرکزی مفید باشد. در تجزیه و تحلیل نقش ایران و تأثیرات اکو در محدوده منطقه، رادیو مسکو گفت: کوششهای مستمر ایران در مناسبات همکاری اقتصادی منطقه‌ای راهی را برای دستیابی این کشورهای مستقل جدید به همکاری اقتصادی منطقه‌ای فراهم آورده و آنها را مجذوب عضو دائمی بودن اکو کرده است^{۳۵}. رویهمرفته ایران برای افزایش میزان ورود اقتصادی خود به آسیای مرکزی بر طبق شرایط همکاری منطقه‌ای کوشش داشته است. فکر ایجاد یک اتصال ریلی در اوایل سال ۱۹۹۲ وقتی که ایران و تاجیکستان در مورد امکان اتصال گورنو بدخشان به هرات - مزار شریف در افغانستان و مشهد در ایران گفتگو می‌کردند مطرح شده بود؛ اما بعلت جنگ داخلی تاجیکستان ایران طرح دیگری (ارتباط ریلی مشهد به تجن در ترکمنستان) را جایگزین نمود چنانچه در ماه مه ۱۹۹۲ ایران موافقتنامه‌ای را با ترکمنستان امضاء کرد و برای آغاز این پروژه اعتبار ۵۰ میلیون دلاری را در اختیار کشور ترکمنستان قرار داد. ایران علاوه بر ارسال ۳۰۰ هزار تن نفت رایگان و ایجاد وسایل ارتباطی و ریلی،

طرح‌هایی برای سرمایه‌گذاری مشترک برای کمک به تاجیکستان جهت برطرف کردن تنگناهای اقتصاد پیش‌پیشنهاد نموده بود. مقامات رسمی دو کشور موافقتنامه‌های خود را در امور پزشکی، داروسازی، تجارت، بانکداری و فرهنگی متمرکز نمودند. بر طبق این موافقتنامه‌ها ایران برای تهیه تجهیزات و کمک در استقرار دستگاه‌های داروسازی در تاجیکستان موافقت کرد. آنها همچنین برای مبادله دانشجو و اطلاعات علمی و تحقیق توافق کردند. ایران به منظور بازاریابی در خلال تابستان سال ۱۹۹۲ نمایشگاه‌های کالای تجاری را در تاجیکستان و ترکمنستان و قزاقستان دایر نمود و توانست محصولات خود را در این کشورهای تازه استقلال یافته به نمایش بگذارد.

در سال ۱۹۹۵ ایران آمادگی خویش را برای کمک به تاجیکستان جهت پایان دادن به درگیری و رشد اقتصاد پیش‌اعلام نمود. این پیشنهاد مورد موافقت رحمانف رئیس‌جمهور تاجیکستان که در ژوئیه ۱۹۹۵ دیدار رسمی از تهران داشت قرار گرفت. ایشان در اولین دیدار رسمی خود از تهران ۱۲ موافقتنامه تجارتي و اقتصادی بین دوشنبه و تهران را امضاء کرد. دو کشور همچنین برای گشایش پروازهای مستقیم بین دوشنبه و تهران موافقت نمودند. ایران و تاجیکستان همچنین بر تأسیس یک کمیسیون مشترک برای طراحی یک موافقتنامه همکاری اقتصادی و بازرگانی بین تاجیکستان و ترکمنستان و ایران توافق نمودند. مقصود اصلی انعقاد موافقتنامه سه جانبه بین ایران و ترکمنستان و تاجیکستان مربوط به تهیه نفت و گاز برای جمهوری تاجیکستان بود.

یک ماه بعد وزیر امور خارجه از تاجیکستان دیدار کرد و گفت: هدف از سفر من توسعه همه جانبه روابط متقابل علاوه بر همکاری‌های منطقه‌ای است. در پاسخ آن مقامات تاجیک مجدداً علاقه‌مندی خودشان را برای بهبود روابط اقتصادی و سیاسی و فرهنگی متقابل با ایران بیان داشتند. نخست وزیر تاجیکستان که در نظر داشت تاجیکستان را بسوی خصوصی سازی سوق دهد علاقمند به آگاهی یافتن از تجربیات ایران بود. او از اشتغال ایرانیان در تاجیکستان و همچنین توسعه راه‌های ریلی و هوایی بین دو کشور استقبال کرد.

در دسامبر سال ۱۹۹۶ هنگام سفر معاون اول رئیس جمهور ایران، حسن حبیبی، به تاجیکستان ۱۱ تفاهم‌نامه دایر به همکاری‌های صنعتی، کشاورزی، مخابرات، بانکی، گمرکی، حمل و نقل، آموزشی و فرهنگی میان دو کشور به امضاء رسید.^{۳۶}

سفر هیئت نمایندگان تاجیکستان با ریاست رئیس مجلس عالی جمهوری تاجیکستان، صفرعلی رجب اف به ایران که ماه فوریه سال ۱۹۹۷ انجام یافت، گسترش همکاری‌های تاجیکستان و ایران را قوت بخشید.^{۳۷}

هنگام سفر یک هیئت بلند پایه ایرانی به ریاست هاشمی رفسنجانی رئیس جمهور وقت^{۳۸} در ماه می سال ۱۹۹۷ و سفر رئیس جمهور تاجیکستان به تهران در دسامبر ۹۸، اسناد مهمی در زمینه‌های مختلف به امضاء رسید.^{۳۹}

رئیس جمهور تاجیکستان امامعلی رحمان اف در مصاحبه با روزنامه انگلیسی زبان (تهران تایمز) درباره نقش جمهوری اسلامی ایران در استقرار صلح تاجیکستان، کمک‌های دوستانه به این کشور و روابط دو کشور برادر تاجیکستان و ایران در بخش‌های مختلف از جمله فرهنگ چنین می‌گوید: "جمهوری اسلامی ایران دوست ما و ملت ایران برادر ما می‌باشند. ایران امروزه جزو نخستین مملکتهایی است که تاجیکستان صاحب استقلال را به رسمیت شناخته و اولین کشوری بود که نمایندگی خود را در شهر دوشنبه افتتاح نموده و روابط دوستانه‌اش را با ما تقویت بخشید. هنگامیکه شرایط مساعد فراهم آمد و سفر نخستین من سال ۱۹۹۵ به ایران واقع گردید سفارتخانه جمهوری تاجیکستان در تهران درهای خود را به روی مردم باز نمود. جمهوری اسلامی ایران از آغاز جنگ داخلی در تاجیکستان تا انجام آن، برای حل و فصل مشکلات موجود به طریق دوستانه بدون هیچ چشمداشت و بدون استفاده از سلاح به ما کمک همه جانبه رساند." دولت جمهوری اسلامی ایران بود که با مخالفین تاجیک در تهران و مشهد ملاقاتهای زیادی دائر نمود و در نتیجه شرطنامه‌های مهم صلح و آشتی ملی امضاء شد. نمایندگان رسمی ایران در میان دولتهای صلح‌جو بودند که به شرطنامه‌های صلح در میان حکومت و مخالفین تاجیکان امضاء گذاشتند. ایران در رسیدن به صلح و صلاح در

تاجیکستان نقش مهم دارد و این را هر یک شهروند تاجیک و ایران خوب می‌دانند. نکته دیگر بسیار ارزنده این است که حتی در بدترین روزهای جنگ داخلی ما، مناسبات میان تاجیکستان و ایران قطع نگردیده، مردم تاجیک از کمک بشر دوستانه جمهوری اسلامی ایران بهره‌مند می‌شدند. نمایندگان هر دو کشور در مراسم یادبودهای ملی همدیگر شرکت می‌نمودند. چند جشن مشترک مانند تجلیل مولود میر سیدعلی همدانی و شیخ کمال خجندی را برگزار کردند. جشن ۱۱۰۰ سالگی سلسله سامانیان باز یک جشن مشترک دیگر بود.^{۴۰}

سفر رسمی نمایندگان عالی رتبه هر دو کشور به وقوع پیوست و روابط بین پارلمانی هم عملی گردید. در هر دو کشور نمایشگاه‌های صنعتی و فرهنگی برگزار شدند. روابط تجاری وسعت می‌یابند. دانشجویان تاجیک نیز در دانشگاه‌های جمهوری اسلامی ایران مشغول به تحصیل هستند و همچنین تبادل دانشجو میان دانشگاه‌های تاجیکستان و ایران صورت می‌گیرد. اکنون سیاحان ایرانی و تاجیکستانی همراه با ورزشکاران تاجیکستان به ایران سفر می‌کنند. شرکت ورزشکاران تاجیک در مسابقات بین‌المللی ایران همچون یک رسم گردیده است. دیگر گسترش مناسبات گمرکی و بانکی، همچنین مناسبات علمی و فرهنگی از مهمترین مسائلی بود که هر دو دولت بر آن تأکید نمودند. تاکنون دهها هیأت اقتصادی، تجاری و فرهنگی از ایران و تاجیکستان سفر کرده‌اند و موافقتنامه‌هایی را به امضاء رسانده‌اند. حجم تجارت بین دو کشور ایران و تاجیکستان تا سال ۸۰ سالانه حدود ۴۰ میلیون دلار اعلام شده بود، ولی گفته می‌شود این رقم در سال ۱۳۸۳ به ۹۵ میلیون دلار رسیده است که ۸۵ میلیون دلار آن صادرات طرف ایرانی است. از سوی دیگر، تاجیکستان نیز یک کشور بی‌اهمیت و کوچک در منطقه نیست بلکه کشوری است که با توجه به اهمیت جایگاه خود در منطقه می‌تواند سر پل خوبی برای اهداف کلان سیاست خارجی ایران باشد. ایران از یک سو متقاضی عضویت در پیمان شانگهای و از سوی دیگر دارای مناسبات گسترده سیاسی و اقتصادی با چین و روسیه است. از این رو تاجیکستان پارسی زبان معتمدترین کشوری است که با توجه به مناسبات

نزدیک خود با چین و روسیه می‌تواند حلقه اتصال ایران با پیمان شانگهای باشد. از سوی دیگر ایران، تاجیکستان و افغانستان در سازمان همکاری‌های اقتصادی اکو نیز عضویت دارند و در این راستا تعاملات مناسبی نیز داشته‌اند. گرچه اکو در این مدت نتوانسته نقشی بیش از یک سازمان اقتصادی ایفا کند اما تلاشهایی برای گنجاندن مباحث مهم امنیتی از جمله مبارزه با تروریسم، قاچاق مواد مخدر و انسان و همچنین پولشویی صورت گرفته است.^{۴۱}

هر چند زبان فارسی به عنوان عامل مشترک میان ایران و تاجیکستان می‌تواند در پیوند میان دو کشور به عنوان نقطه آغازین همکاریها با اهمیت باشد، اما برای استمرار این همکاریها به عوامل دیگری نیز نیاز است. در این رابطه باید به این مساله توجه کرد که با وجود اشتراکات فرهنگی و تاریخی میان این دو کشور، تفاوت‌های قابل توجهی نیز میان آنها وجود دارد که ارزشهای سیاسی متفاوت از آن جمله‌اند^{۴۲}. در واقع، با وجود اینکه ایران و تاجیکستان هر دو از کشورهای اسلامی تلقی می‌شوند ولی دولت تاجیکستان به ارزشهای غربی‌گرایش بیشتری دارد و خود را دولتی سکولار می‌داند. با این وجود و همانطور که در تجربه دیگر کشورها در برقراری همکاریهای چند جانبه دیده می‌شود، عامل اقتصاد می‌تواند چنین تفاوت‌هایی را پشت سر گذارد و موجبات تقویت مناسبات دو جانبه را فراهم نماید^{۴۳}.

در این رابطه ضروری به نظر می‌رسد فرصت‌های اقتصادی دو کشور در ارتباط با یکدیگر مورد بررسی قرار گیرد. هر چند تاجیکستان هنوز دوران گذار از وضعیت نابسامان جنگ‌های داخلی خود را پشت سر می‌گذارد، اما می‌تواند در آینده در زمینه‌های گوناگون اقتصادی شریک مناسبی برای ایران باشد. در زمینه همکاریهای اقتصادی ایران با تاجیکستان باید گفت که به دنبال ایجاد ثبات نسبی، این کشور به تدریج توانسته است وضعیت اقتصادی خود را بهبود بخشد^{۴۴} به گونه‌ای که حجم تجارت میان دو کشور به طرز چشمگیری گسترش یافته و از ۴۰ میلیون دلار در سال ۱۳۸۰ به ۹۵ میلیون دلار در سال ۱۳۸۳ رسیده است. هر چند که قسمت عمده این حجم تجاری یعنی حدود ۸۵

میلیون دلار آن متعلق به ایران است. صادرات عمده تاجیکستان شامل آلومینیوم، برق، پنبه، میوه، روغن گیاهی و منسوجات می‌باشد^{۴۵}.

ایران نیز یکی از صادر کنندگان عمده مواد غذایی و نیز مصالح ساختمانی به تاجیکستان به شمار می‌رود. از طرف دیگر ایران در زمینه دو طرح بزرگ تونل انزاب و نیروگاه سنگ توده در تاجیکستان سرمایه‌گذاری نموده است. تونل انزاب به ویژه برای تاجیکستان اهمیت زیادی دارد، زیرا که از این طریق مردم تاجیکستان به راحتی می‌توانند کالاهای خود را به بازارهای ایران برسانند. ارزش این پروژه در حدود ۴۰ میلیون دلار می‌باشد که دولت تاجیکستان ۷/۸ میلیون دلار آن را تأمین نموده است. همچنین ایران و تاجیکستان قرارداد ساخت نیروگاه برق سنگ توده را به ارزش ۲۲۰ میلیون دلار در دی ماه ۱۳۸۴ امضا کردند که ۱۸۰ میلیون دلار آن از طرف ایران به صورت اعتبار ۱۰ ساله در اختیار تاجیکستان قرار می‌گیرد. تاجیکستان با اتمام این پروژه خواهد توانست علاوه بر تأمین برق مورد نیاز خود سالانه میزان زیادی برق نیز به کشورهای دیگر صادر کند^{۴۶}. همچنین ایران در دیگر پروژه‌های عمرانی در تاجیکستان در زمینه ساخت واحدهای مسکونی و ایجاد امکانات مخابراتی قراردادهایی را با تاجیکستان به امضا رسانیده است.

در مراسم افتتاح تونل انزاب که مهمترین بخش اقتصادی سفر رئیس جمهور به تاجیکستان محسوب می‌شد، دو تن از مسئولان ایرانی و تاجیکستانی که در اجرای این پروژه مشترک همکاری داشته‌اند، گزارشی از روند فعالیت‌های خود ارائه کردند. سپس امامعلی رحمانف و دکتر احمدی‌نژاد برای دقایقی سخنرانی کردند و با حضور رؤسای جمهور دو کشور ایران و تاجیکستان به مسئولین و مهندسين پروژه جوایزی اهدا شد. رئیس جمهوری اسلامی ایران، تونل انزاب را هدیه ملت ایران به مردم تاجیکستان توصیف کرد و بیان نمود که تحقق این رویای بزرگ بیانگر عزم دو ملت برای اقدام به کارهای بزرگتر است.

همچنین وی اشاره نمود که تونل انزاب که من از آن به عنوان تونل قرن یاد می‌کنم

بازتاب اراده الهی و تغییر سرنوشت به دست انسانهاست. بسیاری افتتاح تونل انزاب را غیرممکن می‌دانستند اما امروز می‌بینیم متخصصین ایرانی و تاجیکی ظرفیت تحسین برانگیز بسیار بزرگ و به یاد ماندنی دارند.

دکتر احمدی نژاد ساخت تونل انزاب در تاجیکستان را هدیه‌ای از جانب ملت ایران به ملت برادر و دوست تاجیکستان توصیف کرد و گفت: ما پیشرفت، عمران و آبادانی و اقتدار تاجیکستان را پیشرفت و آبادانی ایران می‌دانیم. پیشرفت و آبادانی تاجیکستان به نفع همه کشورهای منطقه است و افتتاح این تونل نقطه آغاز در مسیر طولانی همکاری‌های ایران و تاجیکستان به سوی آینده‌ای روشن و پرافتخار است.^{۴۷}

امامعلی رحمانف رئیس جمهور تاجیکستان نیز در مراسم افتتاح تونل انزاب طی سخنرانی خود اظهار داشت که امروز روزی فراموش ناشدنی برای دو ملت ایران و تاجیکستان است. امروز آرزوهای هزار ساله مردم ما با همت و تخصص ایرانیان به بهره‌برداری رسیده است و من به خاطر این اتفاق شکوهمند از دولت و ملت ایران تشکر می‌کنم. وی از حضور رئیس جمهور ایران در مراسم افتتاح تونل انزاب در آستانه شانزدهمین سالگرد استقلال تاجیکستان قدردانی کرد و افزود: تونل انزاب، تونل صلح و دوستی برای دو ملت ایران و تاجیکستان است.

رحمانف با اشاره به امضای اسناد همکاری ایران و تاجیکستان در سالهای گذشته و در سفر اخیر آقای دکتر احمدی نژاد به این کشور بر ضرورت بهره‌گیری از توان متخصصین ایرانی در پروژه‌های عمرانی آینده این کشور تأکید کرد. همچنین وی اظهار داشت که بیش از ۹۰ سال است تاجیکستان چون نگینی در آسیا می‌درخشد اما برخی از سیاست‌ها نگذاشتند این ملت راه پیشرفت را طی کند. امروز تاجیکستان در آستانه یک جهش عظیم اقتصادی و پیشرفت قرار گرفته است.

رئیس جمهور تاجیکستان با اشاره به دستاوردهای افتتاح این تونل برای مردم منطقه گفت: با افتتاح این تونل زمان تردد کامیون‌ها و خودروهای سواری کاهش چشمگیری یافته و از این پس تردد کالا و مسافر از شمال به جنوب تاجیکستان و خارج از

کشور با سهولت بیشتری انجام می‌گیرد^{۴۸}. تونل پنج کیلومتری انزاب در گردنه‌ای به همین نام در محور شمال تاجیکستان واقع شده که توسط متخصصان ایرانی ساخته شده است. جمهوری اسلامی ایران با استفاده از توان بالای متخصصان خود و با تکمیل تونل انزاب، جنوب و شمال جمهوری تاجیکستان را به هم متصل می‌کند. این تونل برای تاجیکستان اهمیت فراوانی دارد و به عنوان سمبلی از همکاری دو کشور از آن یاد می‌شود.

ارزش این پروژه ۳۹ میلیون دلار است که ۷/۸ میلیون دلار آن را دولت تاجیکستان تأمین کرده است و ۱۰ میلیون دلار در قالب کمک توسعه‌ای جمهوری اسلامی ایران و حدود ۲۱/۲ میلیون دلار نیز وام جمهوری اسلامی ایران است. این تونل ۵ کیلومتری بخشی از بزرگراه دوشنبه - تاشکند به شمار می‌رود که در سال ۱۹۸۸ متخصصان شوروی سابق عملیات ساخت آن را آغاز کردند که تا سال ۱۹۹۱ ادامه یافت^{۴۹}. در سال ۱۹۹۹ و پس از وقفه‌ای ۸ ساله پیمانکاران تاجیکی ادامه عملیات ساخت این تونل را آغاز کردند و تا سال ۲۰۰۴ ادامه دادند^{۵۰}. از آغاز ۲۰۰۴ تکمیل این طرح به شرکت سابیر (یک شرکت ایرانی) محول شد که با تلاش شبانه‌روزی متخصصان کشورمان در روزهای پایانی سال گذشته تونل تهویه و راه آن بازگشایی شد. پس از افتتاح این تونل وزیر راه جمهوری اسلامی ایران از آغاز طرح مطالعات مقدماتی «چهار مغزک» در تاجیکستان خبر داد^{۵۱}.

وی در خصوص برآورد هزینه اجرا و تکمیل تونل چهار مغزک گفت: بین ۵۰ تا ۶۰ میلیون دلار برای این منظور پیش‌بینی شده است که با مسئولان تاجیکستان درباره چگونگی تأمین منابع آن گفت‌وگو کرده‌ایم و به احتمال زیاد اجرای این طرح به مفاد قرارداد سر سنگ توده ۲ الحاق می‌شود^{۵۳}. دکتر محمود احمدی نژاد در عصر روز افتتاح تونل انزاب در محل کاخ وحدت شهر دوشنبه در جمع بازرگانان، سرمایه‌گذاران و تجار ایرانی و تاجیکستانی بر روان‌سازی روابط اقتصادی و برداشتن موانع موجود در صدور روادید، بهبود حمل و نقل و توسعه ارتباطات تأکید کرد. وی پس از استماع موانع و مشکلات سرمایه‌گذاران ایرانی و تاجیک در فراهم شدن زمینه لازم بر حل این موانع و مشکلات در دو کشور ایران و تاجیکستان تأکید کرد. رئیس‌جمهور ایران، تاجیکستان را به لحاظ

فرهنگی، تاریخی، علایق و ویژگیهای مشترک و کشور دوست و برادر و دارای اشتراکات عمیق توصیف کرد و گفت: تاجیکستان در مسیر پیشرفت و ترقی قرار گرفته است و ما پیشرفت، ثبات و ترقی تاجیکستان را پیشرفت خود می‌دانیم. وی با تأکید بر اینکه دولت جمهوری اسلامی به طور قاطع و جدی از سرمایه‌گذاری متقابل حمایت می‌کند اظهار داشت ما در کشورمان قوانین لازم را اصلاح و در راستای روان‌سازی تجارت بین ایران و تاجیکستان تلاش می‌کنیم و از مقامات تاجیکستان نیز می‌خواهیم تا ارتباطات اقتصادی را روانتر کنند.

در پایان سفر رئیس جمهور ایران به تاجیکستان، نیز خط تولید و مونتاژ تراکتور مدل ME 285 شرکت تراکتوری سازی ایران تبریز با حضور احمدی نژاد و رحمانف رؤسای جمهوری ایران و تاجیکستان در شهر دوشنبه افتتاح شد^{۵۷}. این خط تولید با مشارکت ۵۱ درصدی شرکت تراکتورسازی ایران، ۴۹ درصدی شرکتهای تاجیکستان دایر شده است که میزان سرمایه‌گذاری شرکت ایرانی ۱۰ میلیون دلار اعلام شده است. براساس موافقت انجام شده میان دو کشور، ظرفیت اسمی تولید و مونتاژ این خط ۲۰۰۰ دستگاه تراکتور مدل ME 285 در سال است که در سال نخست ۵۰۰ دستگاه تراکتور تولید خواهد شد. شرکت تراکتورسازی ایران تبریز در حال حاضر دو مدل تراکتور با نامهای ME 285 و ME 399 تولید و به ۳۰ کشور صادر می‌کند^{۵۸}.

توسعه همکاری‌های اقتصادی و فرهنگی بین دو کشور ایران و تاجیکستان منجر به بروز واکنشهایی از سوی برخی کشورها و به ویژه آمریکا شده است. از جمله ریچارد هاوکلند سفیر آمریکا در تاجیکستان قبل از اتمام دوره مأموریت خود در این کشور در واکنش به سفر رئیس جمهوری ایران به تاجیکستان و با اشاره به گسترش مناسبات ایران و تاجیکستان، گسترش چنین مناسباتی را قابل درک و طبیعی دانست. وی تأکید کرد زمینه‌های فرهنگی، تاریخی و زبان مشترک می‌تواند از جمله عوامل رشد روابط ایران و تاجیکستان باشد.

با این حال، گسترش مناسبات دو کشور از دید بعضی از کارشناسان غربی به عنوان

تقویت استراتژی منطقه‌ای ایران برای نفوذ به آسیای مرکزی تلقی شده است. هر چند هنوز نشانه‌ای مبنی بر حمایت دولت تاجیکستان از برنامه صلح‌آمیز هسته‌ای ایران دیده نشده است و از این بابت جای نگرانی برای آمریکا وجود ندارد. در واقع تاجیکستان بر تعمیق روابط فرهنگی و اقتصادی تأکید کرده و آقای رحمانف رئیس جمهوری این کشور نیز از طرح‌های ایران برای سرمایه‌گذاری‌های وسیع در تاجیکستان استقبال نموده است.

به عقیده بعضی از کارشناسان تعمیق روابط ایران و تاجیکستان به ویژه در زمینه انرژی و صدور خدمات فنی و مهندسی به تاجیکستان چندان خوشایند مقام‌های آمریکایی و حتی انگلیسی نیست و در واقع این کشورها مخالف پیوستگی بیش از پیش تاجیکستان به ایران هستند. زیرا این مساله می‌تواند با سیاست‌های آمریکا در به انزوا کشیدن ایران در تضاد قرار گیرد. در حال حاضر، آمریکا توجه خاصی به منطقه آسیای مرکزی و قفقاز از خود نشان می‌دهد و تاجیکستان نیز ضمن توسعه روابط خود با ایران سعی دارد تا اسباب نگرانی آمریکا را فراهم نکند. در واکنش به احتمال چنین نگرانی‌هایی بود که آقای تالبک نظروف، وزیر امور خارجه تاجیکستان تأکید کرد گسترش روابط ایران و تاجیکستان هیچگونه تأثیری بر روابط آمریکا و تاجیکستان نخواهد داشت. در واقع به نظر می‌رسد اهمیت منطقه آسیای مرکزی و قفقاز برای آمریکا به حدی است که این کشور نفوذ کشورهای رقیب خود به ویژه جمهوری اسلامی ایران را بر نمی‌تابد و سعی می‌کند تا آن را به شدت محدود کند. آمریکا با حضور در افغانستان به دنبال محدود کردن هر چه بیشتر روسیه و ممانعت از شکل‌گیری هر گونه پیمانی بین روسیه، چین و هند است. از طرف دیگر و با توجه به خصومت موجود میان ایران و آمریکا و نیز حضور مستقیم آمریکا در افغانستان، آن کشور نیز سیاستی محتاطانه را در قبال ایران در پیش گرفته است.^{۵۹} نفوذ نظامی آمریکا در افغانستان تا آنجا بسط یافته است که در هرات، منطقه‌ای که با ایران مرز مشترک دارد، پایگاه نظامی تأسیس نموده است. از سوی دیگر، حضور نیروهای نظامی در افغانستان برای تاجیکستان نیز خوشایند نیست.

زیرا این امر در تضاد با سیاست روسیه قرار دارد که متحد نزدیک تاجیکستان می‌باشد و قدرت عمل روسیه را بعنوان شریک استراتژیک تاجیکستان محدود می‌کند. از این رو، در حال حاضر تاجیکستان بیش از افغانستان به شکل‌گیری اتحادی میان کشورهای فارسی زبان تمایل دارد. برخی کارشناسان معتقدند ایجاد اتحاد میان کشورهای فارسی زبان حتی می‌تواند با واکنش تند سایر کشورهای منطقه آسیای مرکزی و قفقاز روبرو شود که نمونه بارز آن ازبکستان است. کشوری که تعداد زیادی تاجیک در آن زندگی می‌کنند. حتی برخی بر این باورند که استقبال تاجیکستان از طرح اتحاد سه کشور فارسی زبان واکنشی در برابر طرح نور سلطان نظربایف، رئیس جمهوری قزاقستان، برای ایجاد اتحاد بین کشورهای ترک زبان آسیای مرکزی یعنی قزاقستان، ازبکستان و قرقیزستان می‌باشد. در واقع، از این دیدگاه، اتحاد کشورهای فارسی زبان بهترین راه برای ایجاد موازنه منطقه‌ای برای تاجیکستان به شمار می‌رود.^{۶۰}

حتی برخی کارشناسان غربی نیز معتقدند اقدامات ایران برای برقراری پیوندهای نزدیکتر با افغانستان و تاجیکستان در قالب کشورهای فارسی زبان بخشی از تلاش‌های ایران برای تعدیل فشارهای بین‌المللی در زمینه برنامه هسته‌ای خود می‌باشد. علاوه بر توجه سه کشور مذکور به فعالیت‌های اقتصادی و فرهنگی، از دیدگاه این دسته از کارشناسان غربی، ایران تمایل دارد تا به ویژه با کشوری همچون تاجیکستان همکاری‌های استراتژیک و امنیتی داشته باشد. از جمله آقای رحمانف، رئیس جمهوری تاجیکستان، تأکید دارد که رهبران سه کشور فارسی زبان باید توجه ویژه‌ای به امنیت منطقه و همکاری‌های نظامی با یکدیگر داشته باشند.

در این حال آقای کرزای، رئیس جمهور افغانستان به سطح پائینتری از همکاری‌ها در قالب مبارزه با مواد مخدر و داد و ستد تجاری و فعالیت مشترک در بخش انرژی از خود توجه نشان داده است. با این حال برخی محافل نیز تلاش‌هایی را در جهت جلوگیری از بسط روابط میان سه کشور فارسی زبان تحت عنوان تلاش ایران برای سلطه بر منطقه مطرح ساخته‌اند. از جمله در پی پیشنهاد تأسیس تلویزیون مشترک کشورهای فارسی

زبان که از طرف ایران مطرح گردید آن را یکی دیگر از تلاش‌های ایران برای صدور ارزش‌های فرهنگی خود به کشورهای همسایه و بویژه کشورهای فارسی‌زبان مطرح کرده‌اند.^{۶۱}

نتیجه‌گیری

توسعه روابط فرهنگی ایران با کشور تاجیکستان از روزهای آغازین استقلال این کشور در دستور کار مسئولین کشورمان قرار گرفته است. همچنین موافقتنامه‌های فرهنگی بین جمهوری اسلامی ایران و تاجیکستان به امضاء طرفین رسیده و زمینه‌های رسمی این روابط نیز پدید آمده است. به نظر می‌رسد راهکارهای زیر می‌تواند به تعمیق و گسترش این روابط کمک شایانی کند:

۱. توسعه همگرایی فرهنگی

تأکید بر مشترکات تاریخی می‌تواند در توسعه همگرایی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران با تاجیکستان تأثیر بسزایی داشته باشد. به ویژه آنکه بازیابی هویت گذشته جزء نامه‌های بلندمدت هر یک از این کشورها قرار دارد و تلاش در جهت شناساندن گذشته‌ای روشن و مبتنی بر پایه‌های هویتی آنان، راه نزدیکی در جهت رسیدن به همگرایی فرهنگی است. در سالهای پس از استقلال همواره این کشورها از داشتن روابط هم سطح در امور فرهنگی با ایران استقبال کرده‌اند و باید چنین تقاضایی تعمیم و گسترش یابد.

۲. پایداری خصیصه‌های فرهنگی

به یقین تلاش‌های فرهنگی آنگاه می‌توانند مؤثر واقع شوند که از پایداری برخوردار باشند و فعالیت‌های کوتاه اثر هرگز نمی‌تواند در جهت تقویت روابط فرهنگی مؤثر واقع شود. خصیصه‌های فرهنگی مشترک بین ما قابلیت پایداری شدن را دارا هستند و به سهولت می‌توان با تمسک به شیوه‌هایی همچون اعطای فرصت‌های مطالعاتی، اعطای

بورسیه‌های تحصیلی متقابل، ترجمه و چاپ کتب سودمند به رسوبگذاری و پایدار سازی سیاستهای فرهنگی کمک کرد. پرداختن به فعالیت‌های مشترک پایدار راهی است که می‌توان با طی آن به مقصد دوستی و یکدلی و روابط پایدار دست یافت.

۳. پیش‌گیری از شکل‌گیری تنش‌های خزنده

برخی از رقبای فرهنگی جمهوری اسلامی ایران از اینکه تنش‌هایی بین ایران و تاجیکستان پدید آید سود می‌برند و به همین دلیل از پدید آمدن چنین تنش‌هایی استقبال می‌کنند. این تنش‌ها در حوزه‌های فرق اسلامی زمینه‌های بیشتری را برای پدید آمدن دارند که رقبای مذکور با توجه به این نکته کوشیده‌اند تا چنین فضایی را به وجود آورند که تاکنون این تلاش‌ها نتایجی را در پی نداشته است. این پیش‌گیری با طراحی و اجرای مکانیسم‌های گفتگوی بین تمدنی و بین دینی و توسعه آگاهیهای متقابل دست یافتنی است.

۴. اصلاح برداشت‌های نادرست از محتوای فرهنگ اسلامی - ایرانی

آثار تبلیغات هفتاد و چهار ساله اتحاد جماهیر شوروی برای اسلام‌زدایی را در هر مظهری از مظاهر فرهنگی این کشورها می‌توان مشاهده کرد. کتابهای درسی ایشان مشحون هستند از این نوع تبلیغات، همچنین به دلیل اینکه اتحاد جماهیر شوروی، ایران را پیش از انقلاب اسلامی اولین جبهه آمریکایی در برابر خود قلمداد می‌کرد تبلیغات ضد ایرانی را نیز گسترش داد و اکنون در بسیاری از کتب درسی که در مدارس این کشورها تدریس می‌شود ایران از ۱۵ استان تشکیل شده است و فردوسی و مولانا شعرای پارسی گوی نیستند و ابوعلی سینا هیچ ارتباطی با فرهنگ ایرانی ندارد. پرداختن به اصلاح باورهای نادرست امری است که از سوی مسئولین فرهنگی کنونی تاجیکستان مورد استقبال است که با تلاش‌های پیگیر برخی از نمایندگان فرهنگ‌های کشورمان این باورها اصلاح شده و حتی در برخی از کتب درسی اطلاعات صحیح گنجانده شده است.

۵. تلاش در جهت اعتمادسازی

ایجاد اعتماد در محیط روابط فرهنگی اولین پایه تعمیق و گسترش روابط است. فضایی که در آن فعالیت فرهنگی صورت می‌پذیرد غیر از فضایی است که فعالیت سیاسی را در خود گنجانده است. ایجاد ارتباط بین اندیشمندان دو کشور تنها زمانی میسر است که بر بستر ثابت اعتماد متقابل بنا نهاده شود. پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی، سفرهای متعددی از سوی مردم این کشورها به ایران انجام شده و هیأت‌های فرهنگی متعددی بین دو کشور مبادله شده است و هم‌اکنون دانشجویانی از این کشورها در ایران به تحصیل اشتغال دارند که همه اینها مبتنی بر اعتمادی است که در گذشته پایه‌ریزی شده است و اکنون نیز می‌توان با افزودن بر دامنه این اعتمادها، مبادلات فرهنگی را فزونی بخشید.

۶. انطباق رفتار و برنامه‌های فرهنگی بر ظرفیت محیط فعالیت

گزینش و تطبیق برنامه‌ها و رفتار فرهنگی بر ظرفیت و کشش محیط فعالیت و توسعه شناخت واقعی از خصلت‌های فرهنگی، اجتماعی و روانشناختی محیط لازمه تلاش‌های فرهنگی در عرصه بین‌المللی است. هرگز نمی‌توان بی‌آنکه شناخت واقعی از محیط فعالیت داشت، در عرصه فعالیت‌های فرهنگی به اهداف مورد انتظار دست یافت.

مردم و دولت تاجیکستان نسبت به آشنایی با فرهنگ، آداب و رسوم و زبان ایران هیچگونه حساسیت منفی از خود نشان نمی‌دهند و همواره کوشیده‌اند با سفر به ایران آشنایی خود از فعالیت‌های موجود در ایران را گسترش دهند و از خلال سفرنامه‌هایی که آنان از سفر به ایران در جراید خود به چاپ رسانده‌اند می‌توان به درک این واقعیت رسید که هرگز عنادی در ارائه یافته‌های‌شان ندارند و با دیده احترام به ایران و ایرانی می‌نگرند. تمرکز متوازن بر روی ابعاد سیاسی، اقتصادی و فرهنگی روابط با تاجیکستان امری حیاتی است و سیاسیون همواره بر این نکته تأکید کرده‌اند که گسترش و بهسازی روابط فرهنگی، زمینه‌ساز بهبود روابط سیاسی کشورها است. از جمله طرح‌هایی که با پایان

یافتن جنگ سرد در ایران به آن توجه شده است، طرح همکاری کشورهای فارسی زبان یعنی ایران، افغانستان و تاجیکستان می باشد. این سه کشور به لحاظ تاریخی و فرهنگی نیز پیوندهای نزدیکی با یکدیگر دارند. با توجه به این اشتراکات همکاری میان کشورهای فارسی زبان ایران، افغانستان و تاجیکستان در چارچوب سیاست نگاه به شرق نیز از اولویت و اهمیت خاصی برخوردار می گردد. در واقع، بر این اساس بسط روابط با کشورهای همسایه و نیز کشورهای منطقه می تواند اهداف سیاست خارجی ایران را در راستای توسعه روابط اقتصادی، برقراری امنیت منطقه ای و خنثی کردن سیاست های آمریکا و غرب تأمین نماید. بدیهی است که در پیشبرد سیاست همکاری و نیل به اتحاد با کشورهای فارسی زبان مانند هر مقوله دیگر سیاست خارجی نباید از واقعیت های موجود و قابلیت های کشورهای دیگر غافل شد و براساس یک مطالعه دقیق برنامه مدون و زمان بندی شده به اهداف مورد نظر دست یافت. بر این اساس به نظر می رسد توجه به برخی نکات می تواند به ثمر بخشی همکاری های سه کشور فارسی زبان کمک کند:

* در چارچوب همکاری های منطقه ای تأکید بر تعمیق روابط میان ایران و تاجیکستان و افغانستان با محوریت زبان فارسی باید به گونه ای باشد که دیگر کشورهای منطقه چنین همکاری هایی را بر ضد منافع خود ارزیابی نکنند. در واقع، تأکید بر زبان و فرهنگ مشترک میان ایران و تاجیکستان و افغانستان که زمانی بخش بزرگی از امپراطوری ایران را تشکیل می دادند می تواند نقطه اتکای قدرتمندی برای ایران باشد و در صورت هدایت مناسب دیپلماسی ایران و جلوگیری از برانگیخته شدن واکنش های تند دیگر کشورهای همسایه بازده مفیدی در بر خواهد داشت.

* ضروری است که بر این نکته همواره تأکید گردد که اهداف این همگرایی و اتحاد به هیچ وجه علیه کشورهای دیگر نبوده و باب این همکاری بر دیگر کشورهایی که دارای جمعیت قابل ملاحظه فارسی زبانان می باشند همواره باز است.

* برخی کارشناسان ایرانی پیشنهاد کرده اند که سازمانی به نام سازمان کشورهای فارسی زبان تشکیل شود تا این سازمان بتواند فعالیت های سه کشور را به صورت منسجم

برخوردارند مؤثر واقع شود.

* به لحاظ اقتصادی ایران می‌تواند از فرصت‌های خوبی در دو کشور افغانستان و تاجیکستان برخوردار شود و با سرمایه‌گذاری مناسب و معقول در طرح‌های عمرانی و صنعتی این دو کشور منافع قابل قبول اقتصادی را کسب کند. از طرف دیگر، ایران برای پیشبرد طرح‌های خود در زمینه انتقال انرژی نیازمند افزایش سطح همکاری‌های خود با کشورهای منطقه است تا بتواند علی‌رغم تلاش‌های آمریکا برای محدود کردن و به شکست کشاندن طرح‌های اقتصادی ایران، همکاری‌های خود را افزایش دهد. بدیهی است همکاری میان این سه کشور نمی‌تواند محدود و تنها متکی به مشترکات فرهنگی و زبان فارسی باشد. بلکه نیازمند تعاملی گسترده و فراگیر میان ملت‌های سه کشور است تا بتواند توسعه اقتصادی و اجتماعی و بهبود معیشت آنها را نیز در برگیرد.

یادداشتها

۱. نک به: حبیب‌الله ابوالحسن شیرازی، ملیت‌های آسیای میانه، (تهران: دفتر مطالعات وزارت امور خارجه، ۱۳۷۰)
2. Graham E.Fuller, Turkey Faces East, (Santa Monica: Rand Press, 1992), p.44.
3. Graham E.Fuller, Central Asia: The New Geopolitics, (Santa Monica: CA, Rand Press, 1992), p.8.
۴. حبیب‌الله ابوالحسن شیرازی مؤمدرضا مجیدی، سیاست و حکومت در آسیای مرکزی، (تهران: نشر قومس، ۱۳۸۲)، صص ۱۵ - ۱.
5. Graham E.Fuller, The Center of the Universe: The Geopolitics of Iran, (Boulder: Westview Press, 1991), pp.10 -15.
۶. مصطفی مهاجرانی، جغرافیای اقتصادی منطقه آسیای مرکزی، (تهران: نشر سپهر، ۱۳۷۲)، ص ۱۴.
7. Great New Encyclopedia, Vol. 25, (New York: Macmillan, 1980), p.288.
8. Mohiaddin Mesbahi, "Iran and Tajikistan", in Alvin Z. Rubinstein and Oles M. Smolansky, Regional Power Rivalries in the New Eurasia: Russia, Turkey and Iran, (New York: M.E. Sharpe, 1995), p.119.
9. Graham E.Fuller, Turkey Faces East, p.45.
۱۰. نک به: صادق ملک شه‌میرزادی، تاریخ تمدن‌های آسیای مرکزی، (تهران: دفتر مطالعات وزارت امور خارجه، ۱۳۷۵)
۱۱. «جمهوری تاجیکستان»، موسسه مطالعات روسیه، آسیای مرکزی و قفقاز، اسفند ۱۳۸۵، ص ۹.

۱۰. نک به: صادق ملک شه میرزادی، تاریخ تمدنهای آسیای مرکزی، (تهران: دفتر مطالعات وزارت امور خارجه، ۱۳۷۵)

۱۱. «جمهوری تاجیکستان»، موسسه مطالعات روسیه، آسیای مرکزی و قفقاز، اسفند ۱۳۸۵، ص ۹.

12. http://www.iras.ir/Default_view.asp?@=%20%D8%AC%D9%*%D9%87

2007/03/06

۱۳. «تاجیکستان و سال تمدن آریایی»، خیرگزاری میراث فرهنگی، ۱۳۸۴/۶/۲۱، صص ۱-۲.

14. <http://www.chn.ir/news/?section=3&id=795>

2007/03/06

۱۵. توسط انتشارات گوناگون تاجیکستان مجموعه‌های اشعار امام خمینی (ره)، ایرج میرزا، محمد حسین شهریار، پروین اعتصامی، فروغ فرخزاد، فرخی یزدی، خلیل سامانی، هوشنگ ابتهاج (سایه)، ژاله اصفهانی، سیاوش کسرابی، نادر نادریور، گزیده آثار منشور بزرگ علوی، محمد حجازی، مرتضی مشفق کاظمی، پرویز قاضی سعید، خسرو خوارزمی و دیگران، همچنین کتابهای مجموعه منظوم و منشور «امواج قارون»، «گل خندان»، «حکایت‌های نویسندگان معاصر ایران» در دو جلد، «پیوند»، «زنجیر گسسته» و غیره، که در آنها بهترین نمونه‌های آثار نظمی و نثری شاعران و نویسندگان ایرانی گلچین شده‌اند، در دسترس خوانندگان تاجیک قرار گرفته‌اند. از طریق مطبوعات تاجیکستان آثار بیش از ۱۵۰ تن از نویسندگان ایرانی به خوانندگان تاجیک معرفی شده‌اند. در تاجیکستان کتابهای تحقیقاتی عبدالحسین زرین کوب «جستجو در تصوف ایران» محمد رشاد «فلسفه از آغاز تاریخ» غلامعلی حداد عادل «فرهنگ فرهنگی و فرهنگی» علی اصغر شعر دوست «چشم انداز شعر امروز تاجیک» تقی واحیدیان کامیار «فنون و صنایع ادبی» جواد هروی «ایران در عهد سامانیان» و دیگر دانشمندان ایرانی انتشار یافته‌اند. نمونه‌های آثار علمی و تحقیقاتی اندیشمندان ایرانی محمدتقی بهار، سعید نفیسی، علی شریعتی، محمدرضا شفیعی کدکنی، پرتو علوی، نائل خانلری، حسین رزمجو، جلال متینی، جلال الدین کزازی، مهرداد مهرآیین، رضا باهنی، خسرو فرشیدورد، غلامرضا ستوده، لطفعلی صورتگر، علی دستغیب، احمد شاملو، محمدرضا باطنی، علی اکبر جعفری، فریدون جنیدی، احسان طبری، بزرگ علوی، فاطمه سیاه، ناصر مکارم شیرازی، محمود دولت آبادی، ژاله آموزگار، مهدی رستگار، حسین امید، ذبیح‌الله صفا، محمدعلی اسلامی ندوشن، صادق هدایت، علی دشتی، سید علی موسوی گرمارودی و غیره که بیش از صد تن را تشکیل می‌دهند، توسط مطبوعات تاجیک در دسترس خوانندگان قرار گرفته است.

۱۶. این سفرها و بازدیدها موجب شد تا شاعران تاجیکی از جمله صدرالدین عینی، باقی رحیم زاده، مومن قناعت، لایق شیرعلی، گلرخسار، گلنظر، فرزانه، قطبی کرام، کمال نصرالله، میهمان بختی، سعید علی مامور، علی باباجان، رحمت نذری، عبدالله قادری ممتاز، دارا نجات، سیاوش، آدرخش، سلام نوریان برونی، آدینه

عظیمی، کامل بیکزاده، نقره سنت اوا، سلیم ختلانی، شهریه، سلیم زرافشانی، کرام آستان زاده، معتبر رشتی و دیگران در ستایش ایران و ایرانیان نغمه سرایی کنند و ادیبان ایرانی چون محمدحسین شهریار، سعید نفیسی، علی اصغر حکمت، غلامعلی حداد عادل، سید علی موسوی گرمارودی، علیرضا قزوه، یزدانبخش قهرمان، محمد جواد محبت، خسرو احتشامی، آذر خواجوی، محمد یکتا، تاج الدین ویلایی، عباس یمینی شریف، غلامعلی رعدی، هوشنگ رهنما، ژاله اصفهانی، ابوالقاسم سری، رضا صفا معید، خسرو رضوی، نعمت آرم، محیط طباطبایی، توران بهرامی، حمید مصدق، علی نادریور و دیگران در وصف تاجیکان و تاجیکستان اشعار ارزنده‌ای سرودند. دانشمندان ایرانی نیز همچون سعید نفیسی، پرویز ناتل خانلری، لطفعلی صورنگر، زین العابدین رهنما، عبدالحسین زرین کوب، غلامعلی حداد عادل، سید علی موسوی گرمارودی، محمد شهیدی نورایی، بدری آته‌بای، فریدون جنیدی، محمد رجبی، علی دهباشی، پروانه معصومی و دیگران پس از سفر به تاجیکستان، خاطرات جالبی را بیان نموده‌اند.

۱۷. در ماه می سال ۱۹۹۳ در شهر دوشنبه هفته فیلمهای ایرانی برگزار گردید که در آن ۷ فیلم بلند از قبیل «شاید وقتی دیگر»، «سایه خیال»، «طلسم»، «دخترم سحر»، «کانی مانگا» و «باشو غریبه کوچک» نمایش یافتند. طی چند سال اخیر، جمهوری اسلامی ایران تعدادی فیلم و سریال از جمله «ابوعلی سینا» (۹ قسمت)، «سلطان و شیان» (۱۲ قسمت)، «گل‌های داودی»، «پدربزرگ»، «پدر سالار» (۱۳ قسمت) و غیره به تاجیکستان اهدا نمود که از طریق تلویزیون تاجیکستان نمایش داده شدند. در ایران نیز چند فیلم تولید «تاجیک فیلم» از جمله فیلمهای ساخته شده براساس «شاهنامه» ابوالقاسم فردوسی به نمایش در آمدند. یکی از معروفترین کارگردانهای سینمای ایران محسن مخلصاف ماه ژانویه سال ۱۹۹۸ بخش عمده‌ای از فیلم «سکوت» را در تاجیکستان تهیه نموده که در آن چند تن از تاجیکان نیز نقش آفریدند. او که از این سفر تاثرات خوبی داشت در یکی از مصاحبه‌های مطبوعاتی چنین گفت: «کشور تاجیکستان با مردم مهربان که با زبان فارسی شاعرانه‌ای سخن می‌گویند در حقیقت نیمه گمشده ایران هستند. من که به واسطه فیلم سازی به کشورهای زیادی سفر کرده‌ام، تنها در تاجیکستان احساس غربت نداشتم و این از مهربانی این مردم و گویش فارسی ایشان بود.»

سال ۱۹۹۷ سر دبیر «تاجیک فیلم» خانم گل اندام محبت اوا در سمینار «حضور زن در سینمای معاصر» در شهر تهران شرکت نمود. ماه می سال ۱۹۹۸ یک گروه ۷ نفری فیلمبرداران ایرانی مهمان تاجیکستان شده و از جایهای تاریخی و فرهنگی آن فیلمهای دیدنی تهیه نمودند. ۱۸. ماه فوریه سال ۱۹۹۲، در هفتمین جشنواره موسیقی «دهه فجر» گروه هنری آدینه هاشم و دسته هنری «فلک» با سرپرستی دولتمند خالاف هنرنمایی کردند. ابوالقاسم خوشرو لحظه‌ای هنرنمایی آدینه هاشم را در شهر تهران یادآور گشته چنین می‌گوید: «هیچ وقت از خاطر محو نمی‌شود آن روزی که یکی از هنرمندان شما (استاد آدینه هاشم) برنامه اجرا می‌کرد و یکی از بزرگترین هنرمندان کشور ما (استاد شجریان) اشک می‌ریخت و این لحظه تاریخی بود برای ملت ما»

در ماه آگوست سال ۱۹۹۲ گروهی از هنرپیشه‌های تاجیک در هیئت ظفر ناظم، حکیم محمود، معروف خواجه بهادر، دانه بهرام و غیره به ایران سفر هنری داشتند. سال ۱۹۹۷ در سالگرد پیروزی انقلاب اسلامی ایران یک گروه هشت نفری هنرمندان تاجیک مشارکت و هنرنمایی کردند ماه دسامبر همان سال هنرمندان فلارمونی دولتی تاجیکستان در هیئت ظفر ناظم‌اف، ب. عمراف، ا. محموداوا، م. گل‌اف و چند تن دیگر هنر خویش را در خدمت دوستداران ساز و آواز ایرانی قرار دادند. ماه نوامبر سال ۱۹۹۷ یک گروه دوازده نفری ساز و آواز ایرانی مهمان دوستداران و علاقه‌مندان موسیقی در شهر دوشنبه بودند. در رابطه با سالگرد پیروزی انقلاب اسلامی ایران ماه فوریه سال ۱۹۹۸ یک گروه پانزده نفری هنرپیشه‌های تاجیک در هیئت دسته‌های «شش مقام» صدا و سیمای تاجیکستان با رهبری الماس عبداللّه، «باربد» با رهبری سنگین مراد قربان، همچنین طالب شهیدی، مستانه ارگش او، سعادت عمر او، شاهده هاشم او، به ایران سفر و هنرنمایی کردند. در جشنواره بین‌المللی موسیقی «دهه فجر» که ماه فوریه سال ۱۹۹۹ در شهر تهران دائر گردید، گروه هنری «فلک» به رهبری دولت‌مند خال‌اف شرکت نمودند. با دعوت مرکز موسیقی جمهوری اسلامی ایران دسته هنری «سامان» به ریاست قربان علی رحمان‌اف در بین سالهای ۱۹۹۹ و ۲۰۰۰ دو سفر به ایران داشتند. گروه هنری «فردوس» از شهر تهران در هیئت محمد افتخاری، فاروق کسمایی، الهام فیض‌الدین، سهیل امین‌زاده، نگار بوبان، بهروز شریعتی ماه فوریه سال ۱۹۹۹ با اجرای ساز و ترانه‌های سنتی خاطر دوستداران هنر موسیقی پایتخت تاجیکستان را شاد نمودند. در روزهای جشن نوروز سال ۲۰۰۱ گروه هنری «ساقیا» در شهرهای کولاب، فرغان تپه و دوشنبه هنرنمایی کردند. تابستان سال ۱۹۷۳ هنرپیشه‌های تئاتر اپرا و باله صدرالدین عینی تاجیکستان، ملکه صابراوا و مظفر برهان‌اف در صحنه تئاتر اپرا و باله شهر تهران هنرنمایی کردند. باله «رقاصه» از جانب آنها شش مرتبه به نمایش درآمد. تئاتر عروسکی تاجیکستان در سالهای ۱۹۹۱ و ۱۹۹۲ در آزمون بین‌المللی تئاترهای عروسکی که همه ساله در ماه سپتامبر در شهر تهران برگزار می‌گردد، هنرنمایی کرده، اثرنمایی بقارزاده «حسنک الفنک» را به کارگردانی مظفر جواداف تقدیم تماشاچیان نمود. سال ۱۹۹۲ به مناسبت چهاردهمین سالگرد پیروزی انقلاب اسلامی ایران در آزمون بین‌المللی تئاتر «دهه فجر» تئاتر «هارون» تاجیکستان نمایشنامه «یوسف گمگشته» را به کارگردانی فرخ قاسم‌اف نمایش داد که موفق به دریافت جایزه «سکه طلای» جشنواره گردید. گروه مزبور ماه دسامبر سال ۱۹۹۴ بار دوم به جمهوری اسلامی ایران سفر نموده، در طول ده روز نمایشنامه‌های «یوسف گمگشته» و «اسفندیار» را به نمایش گذارد. در روزهای جشن نوروز سال ۱۹۹۳ تئاتر «پیام دوستی» ایران که به تاجیکستان سفر داشت، اثر مسعودی سمیعی «چله نشین» را با کارگردانی مصطفی عبداللهی تقدیم تماشاچیان تاجیک گردانید. در روزهای جشن هزاره «شاهنامه» فردوسی در ماه سپتامبر سال ۱۹۹۴ تئاتر «اندیشه» ایران در تالار لاهوتی شهر دوشنبه اثر علی چراغی «اسفندیار» را به کارگردانی حسین فراهی نمایش داد. به مناسبت بیستمین سالگرد پیروزی انقلاب اسلامی ایران در سال

۱۹۹۹ تئاتر لاهوتی تاجیکستان در هفدهمین جشنواره بین‌المللی تئاتر «دهه فجر» نمایشنامه «بهرام چوبینه» را به کارگردانی توره خان احمد خان‌اف به تماشاجیان ایرانی پیشکش نمود. سالهای ۱۹۹۹ و ۲۰۰۰ تئاتر «هارون» دو سفر به ایران داشت و در جشنواره بین‌المللی تئاتر ایران زمین که در شهر اهواز در استان خوزستان دایر گردید، با نمایشنامه‌های «مرگ یزدگرد»، «شیخ صنعان» و «دجال» شرکت ورزیده و با استقبال خوب بینندگان روبرو شدند. در سومین جشنواره بین‌المللی تئاتر ایران زمین سال ۲۰۰۱ تئاتر دولتی شهر کولاب با نمایشنامه «امیر کبیر» اثر محمد غائب شرکت نمود.

۱۹. طی چند سال اخیر با کوشش آقایان محمد علی جعفری و سید علی موسوی گرمارودی رایزنی فرهنگی با همکاری مراکز علمی و فرهنگی تاجیکستان کارهای سودمندی را سامان داده است. از جمله برگزاری شب شعر عسکر حکیم با همکاری اتحادیه نویسندگان تاجیکستان، شب شعر فرزانه در شهر خجند و میزگرد «عروض و موسیقی» با همکاری مرکز موسیقی سنتی «نوا» در شهر دوشنبه، سمینارهای علمی «امام خمینی و انقلاب اسلامی ایران» با همکاری دانشکده تاریخ دانشکده دولتی ملی تاجیکستان، «وضع کنونی فلکور و فلکورشناسی مردم فارسی زبان» با همکاری پژوهشکده زبان و ادبیات رودکی، «حکیم عمر خیام» در همکاری با فرهنگستان علوم تاجیکستان، سمینار بین‌المللی «گفتگوی تمدن‌ها» و غیره. همچنین با مساعدت رایزنی فرهنگی ج.ا. ایران چندین کتاب و مجموعه مقالات شاعران و دانشمندان تاجیک به طبع رسیده که کتابهای «التجا از عقاب» عسکر حکیم، «رباعیات» کرام آستان، «خون شب‌نم» معتبر رشتی، «استقلال و خودشناسی» و «انسانگرایی آموزش و زبان ملی» محمد جان شکوری، «زیارت کعبه الله» خدای نظر عصارزاده، «قصه منصور حلاج» رسول هادی‌زاد، «قصه‌ها، روایتها و دعاها» بخارادر ثبت رحمانی، «تطبیق انتگرال در حل مساله‌ها» ن. عثمان اف و ب. سریف اف، «مقدمه‌ای بر نظریه معادلات دیفرانسیل عادی با مشتقات جزء منفرد» نصرت رجب‌اف، «زندگینامه میرزا ملا احمداف»، «مفتی شهید» سلطان آدینه یف و خدای یردی عشوراف «مجموعه مقالات کنفرانس امام خمینی و انقلاب اسلامی»، «تاریخ مختصر انقلاب اسلامی ایران»، «بیست سال انقلاب» و «ایران» قهار رسولیان، «گرداب» عبدالملک بهاری، «خطه معطر شعر» محمدعلی عجمی و غیره از این قبیل‌اند. همچنین چندین کتاب از محققان ورزیده با خط کرلی چاپ و در دسترس خوانندگان قرار گرفته شد. نشر مجله‌های «پیام اندیشه» و «رودکی» از جانب رایزنی فرهنگی یک پدیده تازه در حیات فرهنگی و روابط فرهنگی ایران و تاجیکستان محسوب می‌شود. از طریق این مجله‌ها بهترین مقالات دانشمندان ایران و تاجیکستان پیرامون تاریخ، ادبیات و زبان و دیگر رشته‌های علم با خط فارسی و کرلی دسترس خوانندگان تاجیک و ایرانی گردیدند. نمایش فیلمها در «کاخ سینماگران» برای شهروندان تاجیکستان به طور رایگان از دیگر کارهایی بود که از طریق رایزنی فرهنگی صورت گرفته است. در طول چند ماه بیش از ۵۰ فیلم ایرانی از قبیل «ابوعلی سینا»، «قصه‌های مجید»، «بی‌بی چلچله»، «تحفه هند»، «چشم‌هایم برای تو»،

«مثل آباد»، «قصهٔ برنج»، «ردپای گرگ»، «زرد قناری»، «دبگه چه خبر»، «بوی خوش زندگی»، «سیرک بزرگ»، «سفر پرماجرا» و غیره به نمایش در آمدند. از دیگر اقدامات فرهنگی، نشر ضمیمه مجلهٔ «ادب» با نام «گنج ادب» به خط فارسی، ضمیمهٔ هفته نامهٔ «ادبیات و صنعت» به نام «پیوند» با خط فارسی، تاسیس محفل شعر فارسی، تاسیس گروه‌های آموزش خط نیاکان، اهدای چندین هزار جلد کتاب به مراکز آموزش و فرهنگی تاجیکستان و غیره می‌باشد. این کانون فرهنگی برای نشر جراید تاجیکستان به وزارت فرهنگ تاجیکستان چندین تن کاغذ هدیه کرده و در چاپ چند شماره روزنامه و مجله‌های تاجیکی از قبیل «فرهنگ»، «ادبیات و صنعت»، «انباز» و غیره مساعدت نموده است. برگزاری نمایشگاه فرهنگی - هنری یاد یار در ماه دسامبر سال ۲۰۰۲ که با استقبال گرم اهل فرهنگ تاجیکستان واقع شد از دیگر اقدامات این مرکز فرهنگی بود.

۲۰. در پژوهشگاه ده تن از دانشمندان رشته زبان و ادبیات از پژوهشگاه زبان و ادبیات رودکی، دانشگاه دولتی ملی تاجیکستان و دانشگاه آموزگاری شهر دوشنبه به سرپرستی جناب آقای مسعود قاسمی به پژوهش اشتغال دارند. از مهمترین اثرهایی که این پژوهشگاه طبع و نشر کرده است «فرهنگ زبان یغناپی» م. قاسمی و س. میرزازاده، «فرهنگ مصادر زبانها و گویشهای ایرانی تاجیکستان» م. قاسمی و میربابیف «چهارده مزار» ح. کمال، «واژه‌شناسی زبان فارسی» د. سیم‌الدین اف «شناخت رباعیات عمر خیام» گلرخسار صفی او و غیره می‌باشد. باید گفت که «فرهنگ زبان یغناپی» در سال ۱۹۹۶ و «فرهنگ مصادر زبانها و گویشهای ایرانی تاجیکستان» در سال ۱۹۹۸ از سوی بنیاد بین‌المللی زبان فارسی تاجیکی برندهٔ جایزه مولوی گردیده‌اند. آقای هاشمی رفسنجانی، رئیس جمهور وقت ایران به عضویت فرهنگستان علوم تاجیکستان پذیرفته شده است و استادان محمدجان شکوری و عبدالقادر نیازف به عضویت فرهنگستان زبان و ادب جمهوری اسلامی ایران پذیرفته شده‌اند.

۲۱. شکورزاده، نگاهی به تاریخچه روابط فرهنگی ایران و تاجیکستان به نقل از سایت ایرنا، یکشنبه ۲۱ آبان ۱۳۸۵.

۲۲. سید علی موجانی، «گزارش سفر صادق خرزوی معاون وقت وزارت خارجه به تاجیکستان»، مجله دیدگاهها، سال ۱۴، آذر ۱۳۷۹، صص ۳۲-۳۱.

۲۳. «همکاری‌های انرژی ایران، تاجیکستان و افغانستان»، سایت خبرگزاری مهر، ۲۱ فوریه ۲۰۰۶.

24. <http://www.tabadolnazar.com/forum/showthread.php?t=13067&page=15>

25. <http://www.president.ir/view.php?ArtID=1247>

26. Oles M. Smolansky, ed., Central Asia: Its Strategic Importance and Future Prospects, (New York: St. Martin's Press, 1994), p.284.

27. For more details see (1) Ahmed Behmanish, Mohammad-Ibrahim Bastani, Issa

- Behnam, The Historical Atlas of Iran, (Tehran:Tehran University,1971). (2)Mohammad Ali Mukhbir, The Iranian Borders, (Tehran:Keyhan, 1945),pp. 1-22. (3)The Europe World Year Book 1996, (London:Europe Publications Limited, 1992), Vol. 1,p. 1434-1437. (4)Encyclopedia Britannica, 15th ed. (5)James Tanner and Bhushan Bahree, "OPEC Members Agree on Quotas for oil output", Wall Street Journal, 30 September 1993, p.A5. (6)Robin Wright, Inthe Name of God, (New York:Simon and Schuster,1989),p.24. (7)Geoffrey Kemp, Forever Enemies? American Policy and the Islamic Republic of Iran, (Washington D.C:Carnegie, 1994),pp.83-85.
28. Hugh Pope, "Iron Horses Roar on to the Silk Road", Independent, 14 May 1996,p.4.
29. Abbas Maleki, "Iran: The Cooperation Component", Kayhan International, 18 August 1994, p.9.
30. John Calabrese, "Iran and Her Northern Neighbors: At the Crossroads", *Central Asian Monitor*, No.5,1994,pp.27-31. See also Hooshang Amir - Ahmadi and Nader Entessar, Reconstruction and Regional Diplomacy in the Persian Gulf, (London:Routledge, 1992),pp. 84-96. R.K.Ramazani, "Iran's foreign Policy: Contending Orientations", The Middle East Journal, No.43, Vol. 2, spring 1989, pp.202-218. Rahnama and Nomani, "The Secular Miracle", Middle East Economic Survey (MEES),7 September 1992, p.357. Jerrold Green, "Ideology and Pragmatism in Iranian Foreign Policy, Journal of South Asian and Middle Eastern Studies, No.17, Vol.1, Fall 1993, pp.57-75.
31. Dietrich Reetz, "Pakistan and the Central Asia Hinterland Option: The Race for Regional Security and Development", Journal of South Asian and Middle Eastern Studies, Vol. XVII, No.1, Fall 1993,pp.46-47.
- 32.Hooshmand Mirfakhraei, "The Islamic Republic of Iran and the Issue of Regional Security", The Iranian Journal of International Affairs, Vol. IV, No.1,spring 1992,pp.197-198.
33. See "ECO Issues Joint Communique", Muslim Times, 18 February 1994, No. 95,p.2.
34. R. K. Ramazani, "Iran's Foreign Policy: Both North and South", Middle East

Journal, Vol. 46, No.3, summer 1992, pp.404-410.

35. See Radio Moscow's News in Kayhan, 13 December 1992, p.18.

۳۶. ایرنا، دی ماه ۱۳۷۵.

۳۷. ایرنا، بهمن ماه ۱۳۷۵.

۳۸. ایرنا، خرداد ماه ۱۳۷۶.

۳۹. ایرنا، دی ماه ۱۳۷۶.

40. Tehran Times, 20 May 2002.

۴۱. رضا، عنایت اله: «موانع توسعه در جمهوری‌های آسیای مرکزی و قفقاز»، مجله مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، شماره ۴، بهار ۱۳۷۳.

۴۲. مجتهدزاده، پیروز: «جغرافیا و سیاست در دنیای واقعیت‌ها»، اطلاعات سیاسی - اقتصادی، شماره ۱۲۰ - ۱۱۹ سال ۱۳۷۶.

۴۳. منتظمی، رویا: «نقش ایران در نظام جدید آسیای مرکزی و جنوب آسیا»، مجله اطلاعات سیاسی - اقتصادی شماره ۷۶-۷۶، ۱۳۷۲.

۴۴. روا، اولویه: «سیاست خارجی ایران در آسیای مرکزی»، فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، شماره ۳۶، زمستان ۱۳۸۴.

۴۵. ایرنا، مهرماه ۱۳۸۴.

46. Roger McDermott, "Iran Builds Partnership with Tajikistan" T Eurasia Daily Monitors T vol.3 No.143 T pp.1-2

۴۷. ایرنا، اسفندماه ۱۳۸۵.

48. Erica Marat, "Iran, Tajikistan Strengthen Cooperation in the Energy Sector", Eurasia Daily Monitor, 1 Feb 2006.

49. <http://www.mehrnews.com/fa/newsdetailspx?newsid=358693>

50. Itar-Tass, 20 July 2006.

۵۱. ایرنا، اسفندماه ۱۳۸۴.

۵۲. خبرگزاری مهر ۸ دی ماه ۱۳۸۵.

53. Asia-Plus, 21 July 2006.

۵۴. «ایران و تاجیکستان پنج یادداشت همکاری امضا کردند»، روزنامه کیهان، اردیبهشت ۱۳۸۶، ص ۱۲.

55. "Iran -Tajikistan Simplify Mutual Transits", ISNA, 25 November 2006.

۵۶. تاجرهای تاجیک از طریق ایران، کالاهایی از ترکیه و امارات متحده عربی وارد می‌کردند. برای اطلاعات بیشتر به مقاله "ایران در پی تقویت روابط با تاجیکستان است."

57. <http://www.president.ir.viewphp?ArTID=1247>

۵۸. ایرنا، خرداد ماه ۱۳۷۶.

59. http://www.bbc.co.uk/persian/tajikistan/story/2006/02/060221_so_iran_afgan_energy.shtml

60. <http://www.irib.com/worldservice/dariradio/pic1/hafta/a-hafta%2041.html>

61. "Afghanistan, Iran and Tajikistan Probe Closer Economic Ties", Eurasia Daily Monitor, 8 July 2006.

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی